

En ekspedisjon til Spitsbergen 1921 av Einar Wirén

(Sydsvenska Dagbladet høsten 1921)

Brev I I Tromsø

Det arbeidet som foreligger for oss på denne ekspedisjonen til Spitsbergen, er dels å innspisere og fornye kravene på to ennå så lenge svenske "felt" – fosforitt felt ved Ekmanbukta og et steinkullfelt ved Klaas Billenbukta – dels å for Nederlandsk Spitsbergen Compagniers i Rotterdam regning å utføre geologiske undersøkelser på visse av selskapets meget store, gjennom kjøp ervervede områder.

Det ovenstående programmet påvirkes imidlertid, hva detaljene angår, så i høyeste grad av alle de spesielle forhold og tilfældigheter som innvirker på en "selskapsekspedisjon" til Spitsbergen i disse tider, at en bestemt reiserute på forhånd kunne oppgis. Min svenske medhjelper og kamerat på reisen er amanuensis ved Geografisk institutt i Uppsala, fil. kand. Carl Samuelsson.

I begynnelsen av juli startet vi fra Uppsala og Stockholm med nordgående hurtigtog over riksgrensen til Narvik, og så begynte denne turneen.

Den 10. juli kom vi til Tromsø og installerte oss på byens eneste store hotell, Grand Hotell, som er hovedstasjon for alle Spitsbergenreisende. Hele hotellet bærer også preg av dette. Der ligger diverse for bergbestigninger og lignende tilknyttede brosjyrer her og der oppslått i korridorhjørnene, og man møter personer kledd i mer eller mindre fantasifulle sportskostymer, alt etter den vane de har ved nordlandsreiser. For øvrig trengtes det virkelig allerede i Tromsø en del av den varmere utrustningen, da det helt siden mai bare har vært regnfullt og kaldt, og åndedrettet stod som en sky rundt oss i de uoppvarmede hotellrommene.

Heldigvis skulle det drøye noen dager før vi kunne fortsette nordover, så vi fikk godt tid til å akklimatisere oss på denne breddegraden, noe som spiller en ikke så ubetydelig rolle for en landkrabbe som skal over Ishavet.

Straks etter vår ankomst til Tromsø ble vi besøkt av venner fra tidligere reiser og fikk nye bekjensheter blant de mange engelskmennene og skottene som i år reiser nordover. Og så begynte diskusjonen om polarområdene!

Her snakkes det nesten utelukkende om disse og alt som står i forbindelse med dem – dvs. interessen for de russiske bolsjevikene er også stor, ettersom noen bemerkelsesverdige slike for tiden finnes blant hotellgjestene. Man drøfter de ulike på Spitsbergen arbeidende selskapers utsikter for fremtiden, de dumhetene de har begått og trolig kommer til å begå, kullkonjunktorene, den usikre situasjonen på arbeidsmarkedet m.m. Mange søker å utforske de andres reiseplaner og den virkelige, anede, ikke-offisielle hensikten med deres ekspedisjoner, man blir spurt om mulighetene for nye verdifulle funn, særlig av bituminøse skifer osv.

Da og da blander en bekymret av ishavsfangsten interessert mann seg i samtalen og klager over de dårlige utsiktene.

For Tromsø ishavstraktens hovedstad er av stor betydning for fangsten. Men til tross for gode og store fangster har disse i år vært så lite innbringende at man er alvorlig bekymret, spesielt siden man heller ikke kan rose verken fisket eller fraktmarkedet.

Men vi satt inne på hotellet og lengtet ut. Den 12. juli kom bestyreren ved Haldeobservatoriet i Kåfjord, den tidligere gøteborgeren og fil.lic. i Uppsala, Hilding Köhler. Det var et godt omen at vår kjære landsmann, som bar ansvaret for det dårlige vær i Nord-Norge, reiste sørover. Også skinte solen den dagen, og vi begynte å håpe på en fantastisk ishavsferd med solskinn og stille sjø – så stille som mulig.

Vi gikk ut og gjorde forretninger, kompletterte utstyret vårt med litt forskjellig, og beundret de arktiske produktene som fantes litt overalt, også der hvor man ikke helt hadde ventet slike ting. For eksempel er det ikke uvanlig å se en rad isbjørnhuder – vanligvis av

dårligere kvalitet og ment for å bli solgt til uerfarne turister – henge oppstilt på en vegg i en sigarbutikk eller sko butikk, eller at hvitrev og noen ganger blårevskinn også finnes til salgs i en butikk hvis hovedsakhendel er noe helt annet.

Vi nøt det for Tromsø utmerkende, meget livlige livet på hovedgatene, og kastet også et blikk på fiskemarkedet der nordmenn, kvener og fiskerlapper solgte fisken sin til utrolig lave priser for våre svenske forhold. Laks og de ikke sjeldent kolossalt store helleflyndrene er de mest etterspurte.

Vi returnerte til hotellet, der vennene Köhler serverte en meget god supé med svensk smørgås-bord. Den følgende dagen, den 13., var vi sammen med våre nyervervede engelske bekjente og besøkte Tromsø museum under borgermester Hendriksens prisverdige og innsiktsfulle ledelse. Vi hadde jo forut kjennskap til de her oppbevarte nordnorsk-arktiske samlingene, men man kan jo ikke bedømme et museum etter bare et par besøk. For naturvennen og uppsalienseren er det trivelig å lese navnet Kolthoff på de fleste etikettene på de oppstoppede fuglene.

På ettermiddagen tok vi ferjen og dro til Tromsdalen på fastlandet. I denne vakre, storslagne dalen finnes det om sommeren et svenske nomadelapper fra Karesuando-traktene. Vi ønsket å kjøpe noen renkalvskinn og et par av deres praktiske slirekniver, som vi alltid bruker på Spitsbergen. Så skulle vi drikke kaffe med dem og spøke med dem, for vi er gode venner og svensker av samme folk, som de helt stolt pleier å si til oss. I en av kåtene råket amanuensis Samuelsson ut for et lite eventyr. En nervøs lapphund nappet ham i høyre hånd, så det gikk hull på huden. Husfaderen i kåten gikk da ut og skar et lite neverstykke av en bjørk, gikk frem til den skyldige hunden og befalte ham under noe hemmelighetsmakeri å ligge stille. Deretter gjorde han et snitt i øret på hunden, lot noen dråper blod falle i neverstykket og førte det friske, varme hundebloodet ned i hånden hans med forsikring om at amanuensis Samuelsson nå ikke skulle behøve å være redd for blodforgiftning. Såret har også grodd utmerket. Men lappmannen bedyrte også at amanuensis Samuelsson aldri mer skulle bli bitt av noen hund. Jeg har lovet å ikke eksperimentere og prøve å la noen av Spitsbergens skarpbittne slaghunder være i nærheten av ham, men hvordan går det når man senere holder hva man har lovet i Uppsala, der man har snille hunder?

Den 14. juli fikk jeg telegram om at vårt fartøy skulle ventes under natten. Vi pakket om våre eiendeler og etterlot på hotellets vakt alt som ikke var Spitsberg-messig og forberedte oss deretter på den vanskeligste delen av reisen, havreisen over Ishavet.

II. Fra Tromsø til Green Harbour

Green Harbour, 20. juli.

Klokken 4 om morgenen den 15. ble vi purret og underrettet om at fartøyet hadde kastet anker ute på Tromsø red, midt mellom nordre og søndre molo.

Nå skulle det altså bli alvor!

Etter at vi hadde fått av gårde pakkingen vår og på fastende mage tømt et glass champagne, som ble budt oss som avskjedsskål og ønske om lykke på reisen, gikk vi i skipsbåten og ble rodd ut til dampbåten vår. Det var den nesten 1800 tonn (d.w.) store lastdamperen «Kis» fra Bergen, kaptein Sexe, som vi skulle betro våre liv og eventuelle lidelser til under overfarten.

Som islos om bord tjenestegjør en av de gamle vikingene fra Vardø, Sivert Brækmo, som var med allerede før Spitsbergens moderne historie – den er jo ikke så gammel – tok sin begynnelse med forsøkene på å utnytte landets mineral- og kullforekomster økonomisk.

Ifølge forsikringsbestemmelsene skal det alltid finnes en islos med på hvert større fartøy på disse rutene. Islosen medfølger kun som ekspert på isforholdene og for å navigere fartøyet i is, men han har intet med den øvrige navigasjonen å gjøre.

Sivert Brækmo har vært med på mange slags opplevelser under sitt lange liv som fangstmann, og de er ikke få, de harde takene han har hatt med den arktiske naturen. Et av hans eventyr står beskrevet i Gunnar Holmsens ”Spitsbergens natur og historie”, og jeg vil i korthet referere det.

En gang, det var i juli 1895, seilte Brækmo sammen med en 18-årig gutt i en åpen båt til Spitsbergen og ankom etter 13 dagers seilas, delvis i hard storm, til Storfjorden på østsiden. Derfra fortsatte de til vestsiden, hvor Brækmo hadde en hvitfisknotbåt liggende fra året før. Etter avsluttet fangst ble seilbåten lastet med hvalspekk, kobbe og rein, hvoretter hjemreisen ble påbegynt. Denne gikk lykkelig helt til fem mil fra den norske kysten ved Nordkapp, der det ble vindstille og sterk dønning.

Under rullingen i dønningene forskjøv lasten seg og spekket gled over til den ene siden, slik at båten var nær ved å kantre. Mens man arbeidet med lasten, blåste det opp til storm og roret gikk tapt. Brækmo gjorde i stand en styreåre og lenset nordover unna stormen.

Etter to og et halvt døgn seilas passerte de Bjørnøya, og været begynte å bli bedre, men fartøyet lakk så mye at man besluttet å fortsette til Spitsbergen for å reparere. De to mennene kom også tilbake til Green Harbour, reparerte og lastet om båten og ga seg atter på hjemvei. Men de kom ikke lenger enn ut fra Green Harbour før den inntrengende pakkisen drev båten opp på land og stengte hele fjorden, slik at en overvintring ble nødvendig. De skipbrudne forsøkte forgjeves to ganger over isen å nå frem til et svensk deponi ved Midterhuken, men lyktes til slutt i å ta seg dit den 21. november. Fra denne tiden og helt til den 5. juli hadde de intet annet å leve av enn reinkjøtt og smeltevann. Siden de manglet fyrstikker, måtte de gjøre opp ild ved å skyte ild i bomullstotter som ble stukket inn i geværpipene.

De holdt seg imidlertid friske og ved godt mot, og etter å ha fått hjelp i juli, kunne de seile hjem til Norge i den reparerte notbåten og ta med seg fangsten de hadde gjort i løpet av vinteren.

Green Harbour

Gamle Brækmo tygger på sigarstumpen sin og ler når man minner ham om dette og forsikrer at han tåler en støyt den dag i dag. Nå reiser man ikke lenger til Spitsbergen med åpne båter, og knapt med rene seilfartøy lenger; de gamle, maleriske russelodjene finnes ikke mer, og de små seilfartøyenes, sluppenes og jaktens tid begynner å være forbi, fortrent som de i økende grad har blitt av kraftigere, sjøgående motor- og dampfartøy. Riktignok kan atskillige Hardangerjakter m.fl. fremdeles ses blant Nord-Norges mer konservative båtformer.

For reisen mellom Norge og Spitsbergen benytter man seg nå for tiden mest av kullkompanienes lastdampere, eller også av kravellbygde motorskøyter, motor- og dampkuttere. Fangstfartøyene og ekspedisjonsfartøyene består stort sett av sistnevnte, som er sterkere og mer lett håndterlige i isen enn større fartøy. Atskillige motorkuttere utgjøres av ombygde, omriggede, eikbygde engelske fiskekuttere, som regel er utstyrt med de for ishavsfangsten karakteristiske forsterkningene, "ishud" o.l.

Nå vel, så voldsomt store i vekst er heller ikke de motorskøytene som brukes nå for tiden. Forrige sommer lekte jeg ubåt over Ishavet med en liten skøyte – ironisk nok bærende navnet «Snygg» fra Tromsø, et navn som i høy grad må være villedende når det skiltes på en skøyte som har vært ute på fangst. «Snygg» er også i år dratt til Spitsbergen.

Noen mål fra denne lille ishavsfareren kan kanskje interessere. Den er på kun 18 registertonn, med en kahytt som måler 1,5 x 1,8 meter og er møblert med en ovn, servant, bord og på tre sider en veggfast benk. I sidene er det bygget inn en masse små skap og to

køyeplasser. Kjøkkenet, der det daglig ble laget mat til 10 mann, er 1,25 m høyt, 1,25 m bredt og 1,50 m langt. I parentes var kokken en storvokst nordmann. Det hele var nok så praktisk, ikke sant! Det var jo knapt mulig for en eneste ting å få plass til å ramle ned fra plassen sin under sjøgang.

I Tromsø havn ser man alltid en mengde skøyter og kuttere med utkikkstønnene sine på stormasten.

Men vi vender tilbake til «Kis».

Vi fikk hver vår køye i sykелugaren, som var den eneste ledige og som var komfortabel og god, men litt for mye hjemsoekt av rotter, hvis merkbare parfyme ga onde anelser i tilfelle sjøen skulle bli høy. Men har man en gang reist med et fangstfartøy som nylig har vært ute på fangst, så er man ikke bortskjemt, aller minst i dette tilfellet, da alt annet var både trivelig og bra. Ikke minst maten, som også ble hedret mens vi fremdeles var iscenesettere – man vet jo så lite om fremtiden.

Siden forrige natts søvn hadde vært ubetydelig, og siden det alltid går dønninger ved den norske kysten, gikk vi til køys allerede da «Kis» gjennom Hammerfjorden styrte ut over Ishavet. Som den virkelig drevne geografen, besluttet min kamerat å prøve å unngå sjøsyken ved å legge seg med hodet rettet mot Nordpolen. Likevel viste det seg at han denne gangen i Storfjorden hadde glemt å ta behørig hensyn til kompassets misvisning.

Lørdag den 16. denne måned var vi imidlertid oppe på dekk, der vi opptrådte som fanatiske avholdsmenn, til en viss fornøyelse for kaptein Sexe, Brækmo og formodentlig flere. Men på Ishavet mister man i det minste ikke humøret, ikke engang når den kjære pipen smaker usedvanlig fremmed og bitter.

Været var ganske vakkert om enn ikke helt klart, og det blåste en sørvestlig kuling som veltet sjøen i en så listig vinkel mot vår ballastede, svært høytliggende damper, at slingringen og rullingen foregikk på en i sannhet raffinert måte. Som et effektfullt tillegg kom også den, etter hevningen i sjøen, varierende ristingen, som ikke kan unngås når fartøyet ligger så høyt at propellen delvis slår i luften.

Fartøyets trofaste følgesvenn, havhesten eller stormfuglen, flygeren av Guds nåde, hadde naturligvis allerede innfunnet seg og kretset i mesterlige svinger og kantfløy iblant med den ene vingen nesten snittet relingen. Det er en eiendommelighet ved denne fuglen at den så gjerne stryker langs kanter og utspring i fjellene, og også elsker å følge tett på bølgenes stadig skiftende overflater. Vi håpet å få se hvaler, men så kun to ganske store sildehvaler, som holdt gilde i de veldige sildestimene som i sommer har opptrådt utenfor Spitsbergen og Bjørnøya. Forgjeves speidet vi etter polarhavets Goliat, blåhvalen, som kan nå en lengde på 30 meter og en vekt anslått til 150 000 kg.

Sommeren 1918 ble fartøyet vårt på reisen opp til Spitsbergen fulgt et godt stykke av tre slike kolosser, som gang på gang kom dykkende opp på bare et femtitalls meters avstand, hver gang utstøtende utåndingsluften i en tykk, dampende stråle, som rev med seg det over hvalens hode nedrennende havvannet høyt opp i luften. Et staselig, men nå for tiden sjeldent skuespill.

Utpå kvelden var vi kommet på høyde med Beeren Eiland, Bjørnøya, polartåkenes og skipsforlisenes dystre øy, men vi gikk temmelig langt vest for den, på grunn av at vi i Tromsø hadde hørt at hjemvendende fartøy hadde møtt en mengde drivis fra Sørkapp og helt ned til Bjørnøya.

Ved denne øya møter Golfstrømmens varme vann en østligere, kald, sørgående polarstrøm, og dette er årsaken til at Bjørnøya nesten stadig er omgitt av tåke. Syv ganger har jeg reist forbi den, men bare én gang fått se den, da en østlig vind feide unna tåkene, med unntak av Mt. Miserys topp.

På tross av at vi gikk langt vest for Bjørnøya, merket vi likevel godt at vi var relativt nær land, for i stedet for tidligere å bare ha blitt fulgt av et fåtall havhester og noen vakre krykkjer, så vi nå flere av disse, samt enkelte alker, alkekonger og et par stykker av de morsomme lundefuglene med sitt ytterst komiske oppsyn.

Luften ble imidlertid stadig mer disig, Bjørnøyas hekkefugler forlot oss, og bare havhestene og noen krykkjer fulgte oss og fløy inn over dekkene, mønstrende de ombordværende for å se om de kunne være nyttige for dem på noen måte, eller om det bare

fantas sjøfolk om bord.

Vi kjøyet tidlig, men fikk en urolig natt, siden vind og sjø hadde tiltatt slik at vi hadde vår fulle hyre med å holde oss på plass i kjøene.

Søndag den 17. hadde vi fremdeles ganske høy sjø, selv om den stilnet av noe mot kvelden, da også vinden etter hvert løyet. Vi kjente tydelig en noe skarpere kulde i luften, og det jerngrå havet med de krittvite bølgebryterne så om mulig enda kaldere ut, i likhet med det fresende hvitgrønne og mørkt stålblå kjølvannet.

På ettermiddagen fikk vi iblant utydelig landkjenning, og vi hadde allerede lenge på fuglelivet sett at vi var kommet under Spitsbergenkysten. Tåken tettet seg mer og mer, og om natten, mens vi sov, famlet «Kis» seg sakte frem gjennom Isfjord-munningen og fortsatte helt inn til havnen ved radiostasjonen i Green Harbour, der ankeret ble kastet.

Vi var lykkelig ankommet og hadde verken sett isfjell eller drivis under hele overfarten.

III

Litt Spitsbergen historie

Gladdalen, Spitsbergen i juli 1921

Landet Spitsbergen, der vi nå befinner oss, har allerede i noen århundrer vært gjenstand for flere europeiske lands skiftende interesser gjennom tidene.

Spitsbergens oppdagelseshistorie er bemerkelsesverdig, og er nok årsaken til at oppdagelsen av denne høyarktiske delen av vår jord kommer overraskende på mange. Det var nemlig slett ikke noen lengsel etter det kaldeste nord som førte oppdagerne hit, men snarere den livlige interessen for Kina og India. På slutten av 1500-tallet lokket dette engelskmennene og deres konkurrenter, hollenderne, ut på vågale ferder over de farefulle polhavene. Disse folkene forsøkte å finne en handelsvei til Asia som ikke var kontrollert av portugiserne, og som en slik nøkkel til Østerlandets rikdommer lokket Nordøstpassasjen i det fjerne – som for øvrig først ble funnet rundt tre hundre år senere under Vega-ekspedisjonen, ledet av Nordenskiöld og Palander.

En av disse mange ekspedisjonene som ble utrustet fra England og Holland, dro fra Vlieland ved Amsterdam med to skip i mai 1596. Leder var Willem Barentz, og kaptein på flaggskipet var Jacob Heemskerck Hendrickszoon, mens Jan Corneliszoon de Rijp førte befalet på det andre. Den 9. juni ankom skipene Bjørnøya, et navn hollenderne ga øya på grunn av en eventyrlig bjørnejakt, eller rettere sagt en kamp mot en isbjørn, som de utkjempet der.

De to skipene fortsatte seilasen nordover noen dager senere, og den 17. juni støtte de på et bergfullt kystlandskap (den vestlige nordkysten). Det nyoppdagede landet fikk navnet "Spitsbergen" på grunn av de høye klippetoppene, og Barentz annekterte det på vegne av Holland.

Begge skipene seilte deretter sammen langs hele Spitsbergens vestkyst, for senere å skille lag etter diverse uoverensstemmelser. Barentz forsøkte å fullføre sin opprinnelige plan, men forliste i august ved Nord-Novaja Semlja og ble tvunget til å overvintre der. Av drivved og vrakgods fra skipet ble det bygget et ganske stort hus, hvor de skipbrudne mennene forsøkte å overleve vinteren. Det lyktes for de fleste, men Barentz døde der av skjørbuk den 13. juni året etter. De overlevende klarte senere å ta seg frem til Kolahalvøya i åpne skipsbåter, hvor de til slutt ble reddet av tre hollandske skip.

Det mangler bevis for at nordmenn eller russere hadde noen kjennskap til Spitsbergen, selv om det finnes gamle, dunkle fortellinger om land nord for Island og Norge.

De første årene etter Barentz' ekspedisjon vakte det nye landet bare begrenset oppmerksomhet, men det tok ikke lang tid før interessen for Spitsbergen for alvor ble vekket.

Ved et nytt, denne gangen engelsk, forsøk på å finne Nordøstpassasjen (ekspedisjonen startet våren 1607), observerte Henry Hudson en mengde hval, sel og hvalross langs kysten av Spitsbergen og i fjordene. (Hans rapport om dette innledet en stor epoke i hjemlandets historie, nemlig tidsperioden preget av storskala hvalfangst.)

Spitsbergen ble besøkt av enorme hvalfangstflåter, i hovedsak engelskmenn, hollendere,

baskere og et fåtall dansker. Et stort handelshus i London, "The Muscovy Company", forsøkte gjennom et kongebrev utstedt av Jakob I å utestenge alle konkurrenter fra hvalfangsten ved Spitsbergen, men forgjeves. Mange tvister oppsto naturligvis, og det ble til og med utkjempet kamper her oppe, spesielt mellom engelskmenn og hollendere. Men etter hvert ble forholdene noenlunde ordnet, og i 1618 fordelte engelskmenn, hollendere og dansker fangstplassene på vestkysten.

Som et kuriosum kan det nevnes at The Muscovy Company, og også andre, i en rekke år betalte skatt til den danske kronen, ettersom Spitsbergen ble ansett for å være et landområde som hang sammen med Grønland. Men skattebetalingen opphørte naturligvis da den geografiske feiltakelsen ble rettet.

Med starten på hvalfangsten ble freden og stillheten på de ugjestmilde klippekystene brutt, og et yrende liv hersket i de korte sommermånedene da hvalene ble jaktet fra hundrevis av skip. Hus, hytter og trankokerier ble oppført, og hele samfunn vokste frem og blomstret for en tid. Livligst var det nok på Amsterdamøya på 1630–1640-tallet ved hollendernes befestede hovedstasjon – Smeerenburg (Spekkbyen) – utstyrt med kirke, som i skipningssesongen hadde en befolkning på over tusen personer.

Etter denne tiden begynte stadig flere tyske hvalfangere, i hovedsak fra Hamburg, å delta i den innbringende fangsten. Men allerede da hadde "fjordfisket" vist tegn til å begynne å tømmes. Hvalene lærte seg i økende grad å sky kysten, vikene og bebygde områder, og trakk ut mot åpent hav. For å oppnå større bevegelighet og uavhengighet fra de faste stasjonene på land, ble det bygget flytende trankokerier som fulgte fangstflåtene. De "hollandske vikene" ble i økende grad forlatt av hvalfangerne, stasjonene forfalt, ble til ruiner og forsvant nesten helt, bortsett fra noen spor her og der. Stillheten senket seg igjen over restene etter hus og omkomne mennesker.

Det harde livet under det farlige harpuneringsarbeidet og drapet på hvalene, drevet med enkle midler fra små, åpne båter, hadde krevd tallrike ofre, i likhet med det stormer og grunnstøtinger hadde gjort. Det store flertallet av fangstmennene som for alltid ble værende her oppe, ble imidlertid ikke rammet av en brå død på havet, men bukket sakte under for polarlandets snikende, fryktelige skjorbuk. På Amsterdamøya har det vært over 1000 graver. På Daudmansøra finnes det atskillige hundre, og det er flere store gravplasser, i tillegg til en mengde mindre – for eksempel rett overfor oss, på vestsiden av Green Bay, der 34 mennesker hviler i sine navnløse graver. Dessuten finnes det naturligvis enkeltgraver litt overalt.

Hvaljakten fortsatte imidlertid ute på ishavet og ved andre, til da mer fredede deler av Spitsbergens kyst, og holdt seg lengst i de nordøstlige områdene, hvor det fremdeles tidlig på 1700-tallet ble gjort store fangster. Fangstene avtok, men det var i hovedsak hollendere og franskmenn som fortsatte jakten gjennom hele 1700-tallet, og førstnevnte avsluttet først i midten av det påfølgende århundret.

Under denne lange perioden, hvor de økonomiske interessene var absolutt dominerende, ble Spitsbergens geografi delvis ganske godt kjent, men likevel ikke så godt som man skulle tro. Dette skyldtes at landkart eller sjøkart med opploddede havneplasser som regel ble vaktet som en stor hemmelighet, slik at ingen konkurrent skulle kunne dra nytte av andres kunnskap.

Under denne storhetstiden for hvalfangst ble det naturligvis også jaktet på hvalross, isbjørn samt en del sel og rein. Sanking av dun og egg, samt jakt på isbjørn, rein, blårev og hvitrev – i likhet med jakt på de mindre, spekkbærende dyrene hvalross og sel – startet imidlertid for alvor tidlig på 1700-tallet. Dette skjedde med ekspedisjoner utrustet av russiske handelsselskaper, klostre og private kjøpmenn fra havnene ved Kvitsjøen.

Russerne fortsatte med seilaser til Spitsbergen kun frem til midten av 1800-tallet. De holdt for det meste til i de østlige traktene og bidro svært lite, om i det hele tatt noe, til kunnskapen om geografien i disse områdene. Det virker som om disse russerne utelukkende besto av ulærde menn, og de fleste var utvilsomt analfabeter.

Nordmennene begynte eiendommelig nok med ishavsfangst først på slutten av 1700-tallet, men har siden kontinuerlig, og frem til i dag, drevet livlig med dette. Det er norske fangstmenn man kan takke for en stor del av den nåværende kunnskapen om Spitsbergen. De har kanskje i hovedsak bidratt indirekte gjennom sin kjennskap til hva som kreves for å

overleve her, samt gjennom den uvanlige dyktigheten og styrken de har vist ved å tåle alle strabasene under ferdene hit. På den måten har de i stor grad lettet arbeidet for de vitenskapelig anlagte ekspedisjonene.

Neste epoke – den stolteste i Spitsbergens historie – er de vitenskapelige ekspedisjonenes tid. Denne tok, bortsett fra et fåtall tidligere nordpolekspedisjoner, sin begynnelse med den norske geologen prof. Keilhaus ferd til Bjørnøya og Spitsbergen i 1827. Deretter, hovedsakelig fra midten av 1800-tallet, fulgte en mengde ekspedisjoner for vitenskapelig forskning, og svenskene har æren av å ha prestert den uten sammenligning mest betydningsfulle delen av dette forskningsarbeidet. En lang rekke kjente svenske naturvitenskapsmenn, A. Nordenskiöld, S. Lovén, Sundsvall, N. Dunér, O. Torell, A. Quennerstedt, A. J. Malmgren, A. G. Nathorst, G. De Geer, J. G. Andersson, G. Kolthoff, A. Hamberg, G. Wiman, N. von Hofsten, B. Högbom, K. Stensiö m.fl. har under sine mange Svalbard-ekspedisjoner lagt ned et høyt verdsatt, omsorgsfullt arbeid på landets geografiske, geologiske, zoologiske og botaniske utforskning, og det er i fremste rekke disse vi har å takke for den grundige kunnskapen om Svalbards alle naturforhold. I denne sammenheng må også nevnes en annen, meget berømt svensk, nemlig ingeniør S. A. Andréé, som med sine to følgeslagere N. Strindberg og K. Frænckel den 11. juni 1897 fra Danskøya startet på sin dristige, verdensberømte luftballongferd med Nordpolen som mål. Ballongen forsvant med mannskapet, og man kjenner ikke stedet for eller årsaken til den ulykken som rammet dem, men ved Virgoamna på nordsiden av Danskøya står ennå Andréés hus og ruinene av hans ballongstasjon.

De vitenskapelige arbeidene fortsetter, men i sporene etter forskerne følger nå også med direkte hjelp av vitenskapsmenn, men også fullt ut de økonomiske utnyttingsforsøkene. Fjordenes og vikenes rike fangster har blitt hardt rammet – men nå skal fjellverdens rike naturskatter igjen tas i bruk, og dermed har en ny epoke i Svalbards historie tatt sin begynnelse.

IV Ved Green Harbour

Gladdalen, Spitsbergen i juli 1921.

Det forrige brevet inneholdt en liten historikk over det vesentligste av hva som inntil nylig har foregått på Spitsbergen. I forbindelse med det skulle det vel egentlig følge en skildring av det moderne Spitsbergens historie, men når man er på reisefot her oppe, er det sjelden at det byr seg en anledning med så mye uforstyrret ro som trengs for å utarbeide en selv helt skjematisk fremstilling av de skjebner Spitsbergen har gjennomlevd de siste årene. Dette utsettes av den grunn inntil videre.

På vår nåværende reise hadde vi også bare kommet til den 18. juli da vi ankom Green Bays mest kjente havn, Green Harbour.

Et blick på kartet viser at Green Harbour er en bukt i Isfjorden, beliggende på drøyt 78 grader nordlig bredde, utstrakt i retning nord-nordvest–sørsørøst. Her kan man få et godt innblikk i hvilken gjennomgående betydning en forholdsvis liten forskjell i varmen fra den bleke, lavtstående spitsbergensolen tross alt har for landskapets preg. Det er riktignok sant at vi nå er midt i den lange polardagen med sol døgnet rundt i klart vær, men det er likevel forskjell på, på den ene siden, nordøstsolen og midnattssolen som skinner fra nord, og på den andre siden solen fra sørvest og den høyere strålende og varmende sørsolen.

På øststranden av Green Bay, altså den stranden som begunstiges av den varmere strålingen, reiser det seg to 200–600 meter høye fjellgrupper med bare spredte snøflekker, hvorfra bekker sildrer ned fra blendende hvite skavler som raskt smelter bort i denne varme sommeren. Fjellene er platåfjell av tertiær alder med i hovedsak nord-sørlig strøketning og mer eller mindre svak østlig helling av lagene. Laghodene trer frem aller øverst i de bratte skråningene som er ubestigelige fra buktsiden, og derfra dekker veldige masser av nedrast stein og grus i store såkalte rasmarker resten av fjellsidene. Fjellfoten, dannet av neokome lag, senker seg terrasseformet ned mot buktstranden, som vanligvis karakteriseres av en 5–10 meter høy skrent, oftest med en nedenforliggende lav og smal strandstripe.

De to fjellgruppene skilles ad av en bred dal – Harbourdalen – der en breelv bruser frem i midten gjennom et flettverk av elveløp som skiller seg fra hverandre og løper sammen igjen. Slammet disse fører med seg, har grunnet opp bukten ved elvemunningen og der dannet et nokså stort, vifteformet delta som er spesielt godt synlig ved lavvann. På denne siden av bukten lyser det overalt av spredte blomster og tuer med blomster, for det meste i hvitt og gult. En brungrå vegetasjon, som nede på strandterrassene danner et sammenhengende vegetasjonsdekke, strekker seg i et raskt glissent teppe høyt opp i rasmarkene.

På østsiden mot Green Bay finnes det ikke en eneste isbre i de stupbratte fjellsidene og ravinene, ei heller i Harbourdalens munning. Det hele virker ikke spesielt estetisk, med mindre man nå i den varmeste juli måned setter pris på å se mye snø i de dypere skyggepartiene.

Apropos skygger, så er naturligvis Spitsbergen, i likhet med alle arktiske strøk med sin

lave sol, de lange skyggers land – i sterk motsetning til tropene.

Mens østsiden med sine platåfjell dermed gir et rolig og relativt varmt inntrykk, viser derimot vestsiden et vilt og høyarktisk landskapsbilde.

Vestsidens fjell ligger i vestkysten av Spitsbergens forkastnings- og foldingssone, og har en mer toppet, uregelmessig skulptur med dristige konturer mange steder. I denne fjellverdenen glimrer solskinnet fra snøflekkenes kolossale skavler og fra anselige hengebreer, og et sterkt diffust lys faller i sør ned på store isbreer som når helt ned til bukten, og som skyver mektige morenemasser foran seg. De fleste større breene ser ut til å smelte på denne årstiden, da en mengde snø allerede har forsvunnet fra ismassene deres som ligger i lavere høyder. Dette etterlater seg slammete jord, som til en betydelig del er dannet av materiale ført dit av vinden.

Vinden som erosjonsfaktor spiller nemlig en ganske betydelig rolle her oppe. Det hevder min venn S., og jeg er langt på vei enig med ham, støttet av erfaringer herfra. År 1918, mot midten av september, da det begynte å fryse til i breelvenes deltaområder (som er vannfattige på senhøsten), kunne man ofte, spesielt ved Advent Bay, under stormer se skyhøye, solformørkende støvskyer virvle opp fra dalbunnene og drives ut over de omkringliggende områdene, slik at snøen ble blandet med jord. Og året etter skjedde det ved et par anledninger, da jeg bodde i Ebbadalen ved Klaas-Billen Bay at vinden som feide ned fra innlandsisen over fjellpassene var så sterk at den drev med seg slamgrått vann fra breelven der og feide over dalbunnen. Den rev med seg småstein og sand fra de bare markflekkenes og førte alt dette flere kilometer av sted. Det grusblandede regnet pisket ned over hytta vår, som lå et par kilometer fra det nevnte stedet ved elven. For øvrig var luften i Ebbadalen ved sterk vind alltid fylt av sand som fløy rundt.

Men nå skal vi i land og hilse på radiostasjonen, et av Spitsbergens mest gjestfrie steder, hvilket ikke sier så lite. Radiostasjonen ble bygget av den norske staten til hjelp for de store norske interessene på Spitsbergen, og for å komme i forkjøpet amerikanske planer om å opprette en radioforbindelse mellom en amerikansk gruve og direkte til Skottland. En realisering av denne planen ville skjøvet Norge til side og i stedet styrket de engelske interessene. Skulle alle byggeprosjekter på Spitsbergen gått med den farten som de norske arbeiderne oppførte radiostasjonen med, ville det nå sett annerledes ut ved mange av foretakene her. Arbeidet begynte 11. juli 1911, og fra og med 23. november samme år ble det utvekslet telegrammer med Ingøy radio i det norske Finnmark. To uker senere ble Green Harbours stasjon åpnet "for allmennheten", og den har siden den gang vært åpen. Her er det nå også en poststasjon – uten regelmessig postgang – og Spitsbergens største "karavanserai", der de fleste ekspedisjoner passerer for å utveksle brev og telegrammer med Europa samt beskjeder fra og til andre ekspedisjoner.

Vi gikk ned lederen til motorbåten, som var omringet av havhester, som alltid holder til rundt den forlatte, stinkende hvalstasjonen – en alt annet enn behagelig nabo til radioens høye sivilisasjon. På hvalstasjonens flenseplan ligger et stort hvalhode med valkete kjøttdraperier, bakken er myk av tran og hår, og der ligger hvalbein, små hvalbarder samt rustent redskap og ødelagte harpunliner. Kastet mot stranden ligger i nærheten vraket av en fangstskute som forliste forrige høst.

Etter reisen kjente vi fremdeles sjøgangen i bena, og moder jord fremstod som noe vaklende, men vi strammet oss opp i møte med flokken av raggete, gule eller svart-hvite hunder som bjeffende og ulende kom mot oss. Det var Green Harbours sledehunder, hvis lange, skinnende huggtenner og stadig reiste nakkebust alltid betraktes med respekt og mistro av den som er uvant med slike beist. Jeg kjente bare igjen et par av dem, for mange hadde dødd i vinter. Av de gamle, prektige, mer sky hundene – med sine, fra stadige slektsfeider årvakne, klarvakne, brennende øyne – var det nå bare noen få igjen, alle nedstammet fra grønlandshunder som en gang hadde tilhørt Amundsen.

Har man ikke gjort dem noe ondt, og man ikke er uforsiktig med en liten valp som har krøpet inn under en trapp, er sledehundene i bunn og grunn ytterst vennlige, litt dumme, morsomme dyr. Den eneste faren sies å ligge i tungen og den fuktige snuten, som anses for å være risikabel som overfører av Echinococcus, en liten bendelorm hvis blærestadium blant annet utvikles hos mennesker og er svært farlig. Har man imidlertid en anelse om hva en

grønlandshund regner som delikatesser, så holder man seg unna snuten dens og lar den ikke slikke en. Men den er ikke å misunne som har noe uoppgjort med en sledehund, for de glemmer aldri en urett. Dette fikk vaktmannskapets stuert ved hvalstasjonen erfare dagen før, da en av hans fiender blant hundene, etter to tidligere mislykkede forsøk, endelig fikk anledning til å kaste seg over ham og slukke sin hevntørst med et saftig bitt i mannens høyre ben. En alvorlig affære hvis man ikke er snar i vendingene, for de andre hundene kommer straks farende for å hjelpe sin kamerat og ikke gå glipp av fornøyelsen.

Vi ble en stund på stasjonen for å skrive brev og sende telegrammer, og returnerte deretter til «Kis», som skulle gå til det nå nederlandske gruveanlegget «Gladdalen», 3 kilometer fra radiostasjonen.

Gladdalen

V

Gladdalens gruvesamfunn

Gladdalen i juli 1921.

Endelig var vi fremme ved vårt første virkefelt – Gladdalens gruvefelt på østsiden av Green Bay, midt mellom Isfjorden og radiostasjonen.

Ute på bukkebanen – kalt kaien – møtte vi hele gruvestaben. De fleste av medlemmene hadde kommet med en stor nederlandsk lastebåt, «Terschelling», et halvt døgn senere enn oss. De hadde havnet i dravis utenfor kysten, men kommet helskinnet ut av det etter et par timers anstrengelser.

Nå måtte først en reiserute settes opp. De stolte planene om omfattende undersøkelser, delvis på det østlige Spitsbergen, som tidligere hadde stått på programmet, måtte dessverre av flere grunner utsettes inntil videre. Dette var en kjedelig strek i regningen, ikke minst fordi jeg hadde svart prof. friherre Gerard de Geer i Stockholm med forespørsler spesielt om det østlige Spitsbergen, der jeg ikke hadde vært før. Jeg vil herved benytte anledningen til offentlig å rette en ærbødig takk til prof. de Geer for all den hjelpen han denne gangen har gitt meg, i likhet med det han tidligere har gjort for så mange andre svensker og svenske ekspedisjoner.

Men det er mye å lete etter i et land som har samtlige større geologiske perioder representert i sine fjellmasser.

I første rekke ble det besluttet å undersøke tertiærområdet mellom Coles Bay og Green Bay, deretter juralagene i Mount Syltoppen og Bohemans tundra, og så trias-, karbon-, permokarbon- og devonseriene på Andréeland og Dicksonland, samt kullene ved Billen Bay. Nesten mer enn nok for knappe noen få, korte sommermåneder.

Det er et utrolig interessant arbeid å utforske de store rikdommene som finnes her, og hvis verdi regnes i hundrevis av millioner, og det skal bli en spesielt stor glede å undersøke nettopp dette kullførende området ved Gladdalen, der jeg tilfeldigvis har vært på besøk de tre foregående somrene og dermed hatt muligheten til å følge med på gruvens utvikling de senere årene.

Navnet Gladdalen påstås å stamme fra en svensk arbeider ved navn Glad, hvis kone her nedkom med Spitsbergens førstefødte sønn. – Hvilken nasjonalitet har egentlig et

Spitsbergen-barn? Ingeniør og fru L. Varming fikk en sønn for en uke siden. Faren er dansk i nederlandsk tjeneste, og sønnen er født i Advent Bay, altså på norsk område i «Ingenmannsland» (som Spitsbergen ennå er) –.

Ute ved Green Bays munning i Isfjorden går kullagene i dagen i strandkanten og har der lenge vært kjent av fangstmenn, som pleide å benytte seg av dem. Så sent som i 1918 ble de første forsøkene på kulldrift gjort, da en norsk-polsk ingeniør, Arthur Lewin, leide det russisk-annekterte området og drev en liten gruve ved Kap Heer. Senere anla ingeniør Lewin Gladdalens gruve og arbeidet ved denne frem til 1920, da de russiske eierne selv overtok driften for umiddelbart deretter å selge hele kullfeltet helt til Kap Lailas til det nederlandske Spitsbergen-kompaniet.

Før var det norsk-russisk statspersonale ved gruve, samt svenske og norske arbeidere som under krigsårene tjente store penger som kullhuggere, tømrere og utarbeidere. Men alt var dyrt, og ettersom nyanlegg sluker store summer, forble anlegget av beskjedne dimensjoner: man så bare noen få hus, et par store kullhauger, en smal bukkebane og noen båter. Selv om anlegget var av beskjeden størrelse, ble gruve i stedet behandlet uten større beskjedenhet, for den ble utsatt for en enestående rovdrift, i og med at – ifølge driftsplanen m.m. – ble ikke mindre enn 90 prosent av kullet tatt ut. En slik utvinning uten vanlige støttebygg av «pitprops» (gruvestøtter) var bare mulig på grunn av uvanlig godt og sterkt «heng» i fjellet. Og hittil har bare ett nevneverdig ras inntruffet, men et parti av taket bare henger der og venter på et gunstig øyeblikk til å brake ned, og det er visst ingenting å gjøre med det annet enn å håpe på at ulykken blir så ubetydelig som mulig.

Men nå skal det bli stordrift! Og det er sikkert overdirektør H. Dresselhuys fra Rotterdam, direktør O. S. Bie fra Kristiania og ingeniør Varming – mest fra Spitsbergen – menn for å gjennomføre. Allerede nå står et 25-talls hus ferdige på strandterrassene, noen er under bygging, og alt er liv og røre, selv om man naturligvis lider under den første vanskelige overgangstiden, før alle byggeplaner er fullført, maskiner er installert og et sikkert og pålitelig arbeidspersonale har rukket å bli valgt ut. For øyeblikket er ledelsen nederlandsk-norsk-tysk, utarbeiderne for det meste nordmenn og kullhuggerne tyskere. Blant tyskerne legger man merke til mange gamle soldatluer på deres kortklippede hoder, og ikke så rent få med arrede ansikter. På samme måte iakttar man også andre spor etter den store krigen (første verdenskrig), ved at arbeiderne stort sett er ganske nervøse, flere er også på grunn av underernæring for svake for det harde, krevende livet her.

Fra gruve ned til «fyllkassen» ved bukkebanen løper en dobbeltsporet bremsebane, hvor to-tonns kullvogner farer opp og ned under det nå pågående forserte lastearbeidet. Det har jo kommet to lastebåter så godt som samtidig, «Kis» og «Terschelling», og de er dyre å ha liggende stille. De må lastes raskest mulig og sendes av gårde. Femtusen-tonneren «Terschelling» er den største kulldamperen som hittil er lastet på Spitsbergen, og den koster omkring 2500 kr pr. ventedag.

Vi måtte også se innsiden av gruve, for en tur inn i en kullgruve i dette kalde landet er vel verdt å ta. Det forekommer knapt noe gruvegass, og derfor kan vanlige acetylenlykter med fri flamme utmerket vel brukes til å lyse med. En alvorligere eksplosjonsulykke som inntraff her i løpet av vinteren 1918–1919, forårsakes visstnok, i likhet med den store ulykken ved Advent Bay påfølgende vinter, ikke av gruvegass, men av opphopet kullstøv, som uforsiktig nok ikke hadde blitt bundet. Det virvlet opp i fine brennbare masser og tok plutselig fyr under sprengningen i gruve. Cirka 11 meter over tertierens bunnkonglomerat (her omkring 80 meter over havet) treffer man det nedre kullaget med en tykkelse på omkring 1 meter, og cirka 23 meter over dette et øvre, omtrent 80–95 cm tykt kullag.

Ute ved dagåpningen er det vått og slafsete, men noen få meter inn i fjellet er alt frosset, noe som gjør at hovedporten som vi gikk igjennom, er en ekte eventyrtunnel, kledd som den er med store gnistrende krystaller av rimfrost. Steinkullgruve er følgelig snøhvit til å begynne med, men nærmere de partiene der arbeidet for tiden pågår, blir rimfrossten mørkere og mørkere av kullstøv, og krystallene blir mindre. Men alt virker forbløffende pent og rent til å være i en kullgruve. Temperaturen i de indre partiene varierer vanligvis mellom 5–7 kuldegrader, noe som gjør arbeidet betydelig sunnere enn i varmere land. En luftstoll med isgate på bunnen forsøkte vi forgjeves å klatre opp i; den var for glatt og vi skled ned igjen,

men fant den lagerprofilen vi lette etter, i nærheten av en ubetydelig lokal dislokasjon. Langt inne i graven gikk ferden under det usikre takpartiet, og det følte som en lettelse da vi på veien ut hadde passert det kritiske stedet.

Et, for den uvante, eiendommelig og spøkelsesaktig liv rører seg der inne i graven. Lyktene glimter og kryper som sankthansormer i gruvegangene, og av og til ser man en fantastisk og uvirkelig menneskefigur i ildskjæret. Innimellom hørtes en rasling og en muldrende støy, og skinnene under oss begynte å riste; et sett med vogner kom et sted fra. Det var svært trangt, og man måtte i god tid trykke seg opp mot veggen for ikke å bli påkjørt. Snart syntes dagslyset igjen å sile inn gjennom dagåpningen og bryte seg i rimfrossten, i stalaktittene og stalagmittene av is, og det varte ikke lenge før vi atter trakk omkring utenpå fjellet – hvilket i alle tilfeller følte mer behagelig enn å være inni det.

Vi har blitt innkvartert i et trivelig rom i en stor messebygning og har fått en munter tysk kalfaktor (tjener), det vil si en utrolig luksus på disse breddegrader. Det har dog sine sider å bo i en messebygning, der døgnet rundt det ene måltidet avløser det andre på regelmessige tider, da larmen er øredøvende. Dessuten er huset først bygget på påler og nå etterpå holder man på med grunnen, hvilket sannsynligvis heller ikke skjer lydløst.

Noen av sledehundene, som ikke gjør annet enn å bestemme seg for å ligge i veien og sove i solen, å ule uhyggelig når klokken ringer, og det deles opp til å tumle seg i vilt slagsmål under vårt gulv, og da kommer folk stormende dit med planker og spaker og slår så mye de orker til hundene for å roe dem og få mulighet til å rive dem fra hverandre. Man venner seg imidlertid snart til støyen og etter noen klatreturer i fjellet og et par bad i fjordens salte, klare, døsende kalde vann (ett par grader over null) sover man som en stein.

Det eneste, som vi hungrige nordboere har vanskelig med å venne oss til, er "offiserskasinoets" hollandske matordning, hvilken absolutt er skandinavfiendtlig men så rasende enkel, at jeg ei våger å skildre den, da jeg har mistanke om at min hustru kommer til å lese dette. Ingeniør Varming har dog med sitt meget gode frokostbord og nattmåltider med største sikkerhet og nesten daglig reddet oss fra den glisende hungersnøden.

VI

Blomster og dyr ved Gladdalsfeltet

Gladdalen i juli 1921

Vi har nå lykkelig overstått de første uvante anstrengelsene, som til å begynne med tok hardt på kreftene. Vi hadde nemlig på forhånd bare og unntaksvis trent oss i Carolinabakken i Uppsala, og én eneste tur på Spitsbergen tilsvarer minst et par stykker i hjemtraktene.

Bortsett fra regn og tåke de første dagene, har været hele tiden vært strålende og uvanlig varmt, med solrøyk over strandterrasser og tundraer. Snøbriller har blitt flittig brukt, spesielt ettersom tilfeller av snøblindhet har forekommet, og man må nødvendigvis ha en slags beskyttelse mot de sterke lysrefleksjonene fra snøskavlene og den intense solglitteret fra sjøen. Snøen har raskt smeltet mer og mer bort, og tørkesprekkene i den stedvis opptørkede flytjorden (polygonfeltene) er brede og skarpt markerte, slik at mange skråninger på avstand ser ut til å være kledd med en slags reptilskinn.

Spitsbergen har den rikeste floraen av alle høyarktiske land for sin breddegrad, men her langt ute mot Isfjordmunningen og havet er den ikke like rik som ved flere av de indre fjordene. Individantallet er imidlertid ganske stort, og siden det verken finnes skyggende trær eller oppstikkende busker, synes blomstene desto bedre. Klarest av dem skinner polarsoleiens (*Ranunculus sulphureus*) høygule blomster fra hvert fuktige sted, og tuene av sildrearter (*Saxifraga*), som det finnes rikelig av på østsiden av Green Bay, lyser i hvite eller hvitgule farger i alle størrelser. Gule, blekgule eller mattgule rubblom (*Draba*) står i spredte småklynger i strandskråningene og høyt oppe på fjellsidene. Overalt ser man tørrere, risig forgreinede samlinger av utmerket vakre reinrosor (fjällsippor), som akkurat på denne tiden er på sitt aller flotteste.

Papaver *radicatum*, den lysegrønne til nesten rent gule fjellvalmuen, er ikke så vanlig, men ettersom den har forholdsvis store blomster, faller de spredt voksende gruppene lett i øynene.

Vekslende med lavlandselvenes grå og mosenes brungrønne nyanser, glinser grønne tepper av nett og jevnt over moseteppet utbredt polarvier (*Salix polaris*). Dette er Spitsbergens trolig vanligste frøplante, som nå blomstrer og hvis "bladverk" regelmessig pleier å kle toppartiene av nesten hver eneste mosetue. Herfra stikker det av og til fram en spinkel, skjør snelle (*Equisetum*), eller enkelte eksemplarer av lusegras (*Lycopodium selago*) som bryter av med sin lysere, gulgrønne farge. I tundraens polygonmark, som hovedsakelig har oppstått gjennom frostpåvirkning, er vegetasjonen overveiende bundet til høye, torvfylte sprekker som rammer inn de nesten nakne, mellomliggende rutene. På oversiden av disse rammene er polarvieren den stadig tilbakevendende karakterplanten.

Om man har flaks, kan man treffe på en fager, hvitblomstrende polarløvetann, *Taraxacum arcticum*, som med et skudd eller to fanger solskinnet i en brattere skråning som ligger godt til for sol fra sør. De grasiøse, nå allment utsprungne stjerneblomstene (*Stellaria*) og de lodne arvene (*Cerastium*) har også hvite blomster, og i nærheten av disse gir murenes (*Potentilla*) glade gule farger et behagelig inntrykk.

Det store flertallet av fjellene på Spitsbergen er ikke videre høye (vanligvis 600–700 m), men med sine dype, dystre raviner, sine snøleier og isbreer, sine nakne skarpt markerte konturer og vegetasjonsfrie høyere regioner, har de likevel en fullkommen vill høyfjellsnatur. I slike omgivelser er det svært behagelig og en hvile for øyet å se de nette, yndige blomstene, som man her oppe gleder seg over enda mer enn i sør.

Foruten de nevnte forekommer naturligvis også en del uanselige, småblomstrede arter. Blant disse er den såkalte skjørbuksurt, *Cochlearia officinalis*, den mest kjente, da den anses som et virksomt legemiddel mot den fryktede skjørbuken.

Hvis man ser bort fra gressene, som er representert gjennom atskillige slekter og arter og som vanligvis ikke har begynt blomstringen ennå, finnes det her alt i alt omkring 40 frøplantearter. De fleste er allerede i blomst – som sagt overveiende i hvite og gule farger. Kun lodnemyrklegg (*Pedicularis hirsuta*) virker dempet rosa og hvit, og de svært tette, faste, lysegrønne, høye og runde små tuene av sammenpakket fjellsmelle (*Silene acaulis*) begynner nå å vise sine røde blomster. Skarpt grønne alger og ganske vakre sinoberrøde lav, enkelte mindre brungule hattsopper og hvite, bolleaktige røysopper påtreffes dessuten ikke så sjelden.

Ingen søvndyssende insektsumming høres, ingen sommerfugler flagrer omkring, og ingen blomster svaier under flittige bier eller tunge humler. Bare noen få tause fluer og veps, samt en og annen påfallende langhåret mygg, skremmes opp iblant.

Vi har imidlertid blomster inne på rommet vårt, hvor de gjør seg bra, selv om vasene slett ikke er av Sèvres-porselen, men snarere tomme Corned Beef- eller fiskebollebokser. Øvrig pynt på gulv og trevegger er hvalvirvler, fossiler, reinsdyrhorn, gevær og dobbeltløpede hagler, kart, runde konkresjoner og dito Zorn-kulltegninger m.m. – ganske variert.

Dyrelivet er ganske fattig i Gladdalens nærhet, for rypene og fjellrevene har blitt så godt som utryddet, og det er mange år siden villreinen streifet omkring her.

Havhestene finnes støtt og stadig, og gir daglige flygeoppvisninger sammen med krykkjer og terner. Sistnevnte tilhører én og samme langstjertede, rødnebbete art (*Sterna macrura* / rødnebbterne), som i engstelse for egg og unger pleier å gå angrepsvis til verks mot vandrere på stranden, som da blir høyst skammelig behandlet.

Forskjellen mellom flo og fjære er betydelig, ikke mindre enn omtrent fem fot. Straks sør for bekkefaret ligger en stor, duftende hvalskalle på stranden, med tykke masser trådete kjøtt og diverse appetittlige slintrer i tillegg. Når det er fjære, ligger hele denne herligheten noenlunde på det tørre, og da pleier fire–fem staselige polarmåker (borgermestermåker) i uforstyrret majestet å meske seg med godbitene. Når det er flo igjen, innfinner havhestene seg og fråtser i hvalkjøttet under slagsmål og spetakkel. De slår med vingene som spiler seg ut, mens de med ville rykk forsøker å rive løs store, seige stykker.

Havhesten forakter ingen kost, men setter til livs alt som er innsmyrt med fett. Den utmerker seg ved sin glupskhet og har vært opphav til mangt et grufullt eventyr med skipsmannskapene, som undertiden behandler den bestialsk. Havhesten er lett å fange; kastes et stykke spekk bundet fast i en snor i vannet, biter den seg ofte så energisk fast at man kan hale den opp på dekk. Der slippes den løs, ettersom den ikke kan ta av og fly opp fra en flat overflate. En ikke uvanlig, men rå spøk blant mannskapet, er å fange en havhest, smøre den

inn med fett og deretter trekke den gjennom byssens skorsteinspipe. Deretter får den sotsvarte fuglen fly sin vei, hvorpå den straks blir angrepet og spist av sine artsfrender. Noen ganger pleier de også å legge store masser skråtobakk inn i spekkstykkene og kaste disse ut. Dette slukes straks av fuglene, men tobakken tåler de tydeligvis like bra som en hvilken som helst ishavsskipper; de ligger bare og vasker hodet energisk i et par timers tid etterpå, og er deretter alltid klare til å berge seg et nytt måltid med skråtobakk.

Ærfuglen hekker spredt fra kysten ute ved Kapp Heer og helt opp i de øvre kantene av fjellravinene. To små flokker av kortnebbgås (spitsbergengås) med store dununger har vi sett, men vi vet ikke hvor de har hatt reirene sine. Sannsynligvis har de hatt boplassen sin høyt oppe på en sandig fjellrygg. Nesten daglig høres forbitrede skrik fra en krykkje som blir jaget av en tyvjo, og som til slutt, etter en lengre jakt, tvinges til å overgi byttet til den frekke forfølgeren. Av disse nærgående røverne og eggrøverne finnes både *Lestris parasitica* (tyvjo) og *L. longicaudata* (fjelljo) hekkende i nærheten av Kapp Heer.

Langs stranden mellom Kapp Heer og Coles Bay pleier nette polarsvømmesniper (*Phalaropus fulicarius*) å svømme omkring på grunt vann i nykkefulle, nervøse rykk. Hunnene har flotte, på litt avstand rustgult lysende drakter, mens de stakkars beskjedne hannene har måttet overta hele rugejobben. Den vanligste fuglen i bekkekløfter og på selve havstranden er en annen liten snipe, på Spitsbergen betegnende nok kalt fjæreplytt (*Calidris maritima*). I fargen er den uanselig med sin gråvatrede fjærdrakt. Det er en pussig fugl likevel, som man kan gå svært nær, og som, når den er redd for reiret sitt – som oftest er bygd på en ravinjekant – piper ynkelig, sleper vingene etter seg og vraltende sjangler unna. Slik forsøker den å spille såret og lett å fange, for å narre inntrengerer til å forfølge den, og lokker ham dermed bort fra reiret. Denne vaderen har en utrolig evne til å bruse opp fjærene når det er kaldt, slik at hele fuglen blir som en ball på et par smale stikker til bein.

Temmelig vanlig, helt inn på hushjørnene, er også Spitsbergens eneste sangfugl, snøspurven, som imidlertid nå har store flygeklare unger og dermed er «ferdig med sangen for i år». Spesielt hannene er svært vakre i sine prektige svart-hvite sommerdrakter.

Høyt oppe ved den øverste tertiærskrenten glitrer det i solskinet av hvite blink i den klare luften, og en høyt pludrende lyd fornemmes iblant. Der er hekkeplassen til alkekongen, som alene bebor de vanskelig tilgjengelige sandsteinshyllene og som engstelig kommer flygende i ringer omkring en, når man klatrer straks under boplassen. De har så korte stjertfjær, at det på noe hold ser ut som om stjerten var bredt kløvd, for føttene med utbredt svømmehud stikker fram på hver sin side av stjertstumpen, og min tro er at de styrer med den, når det gjelder trangere manøvrer inntil fjellkantene.

Ja, det er omtrent hva naturen daglig har å by på vandreren, og mer ville være urimelig å kreve på ett eneste sted, så nær Nordpolen.

VII

Mellom Coles Bay og Gladdalen

Gladdalen i juli 1921.

Små fester i ny og ne hadde begynt å høre til dagsordenen, men en av de mange rekordene i sitt slag ble slått den 27. ds. om kvelden, da direktør Dresselhuys ga supé for gruvestaben og dens gjester, offiserene fra den norske marinens sjømålingsfartøy «Farm» – kaptein Hermansen – og oss geologer.

Det var, som så ofte på Spitsbergen, "en aften av sør og nord", både hva deltakere og retter angikk. Stedets kvinnelige innslag hadde stilt opp i samlet tropp og utgjordes av fru Varmering og fru Eckhardt, som i sannhet ble omgitt av en brokete skare kavalierer. Hollenderen teknisk direktør Loeb og direktør Dyxhoorn m.fl. var temmelig nyankomne fra Java, tyskeren Klees fra Sumatra, der han hadde vært markscheider (gruvemåler) og tigerjeger, andre tyskere fra Afrika og krigens alle fronter, og så svensker, nordmenn og dansker.

Harbourfjellet

Drikkevarene var italiensk vermut, nederlandsk likør, franske og tyske viner samt, sist og på hedersplassen, svensk punsj. Katten vet hvordan tomatene til den jevnede tomatsuppen og dessertens lekre ferskener m.m. hadde funnet veien hit, men fisken var fet og utsøkt god. Spitsbergenlaks fra Linnésjøen mellom Green Bay og Ishavet, der den var fanget av hollendernes to norske skjerpvoktere (claimsvektene) og laksefiskere. Steken, som også satt pris på, var saftig, mør villreinstek, nylig ankommet fra Wijdebay på Spitsbergens nordkyst. Man moret seg på beste måte med grammofon, dans og spøk samt muntre hjemlandsviser, raffinert fremført av Calle S., som holdt på å pådra seg kallenavnet "The Arctic Chaplin", og den ene fuktige timen avløste den andre til langt ut på påfølgende morgen.

Søvnen skulle bli altfor kort, for gruvedirektørene og vi var innbudt til frokost om bord på «Farm», og til å følge med fartøyet ganske tidlig til Coles Bay, der vi geologer skulle gå i land for å ta oss tilbake til Gladdalen på apostlenes hester, og således få anledning til å studere Gladdalsfeltets sørside på nært hold. Vi kastet oss i sengen og svevde etter noen minutter i drømmen gjennom ubeskrivelige naturvitenskapelige paradiser, for deretter, som det virket, umiddelbart å bli kalt tilbake til den harde virkeligheten av en tysker som var nær ved å sprengne lungene for å meddele at «Farm» hadde våknet og signaliserte etter oss. Spitsbergentoalett (rask morgenvask), og vi var ferdige og gikk om bord, men måtte vente ganske lenge på herr Dresselhuys og herr Bie, den tross nattevåket alltid like muntre og trivelige spøkefuglen.

En trivelig ferd på en trivelig båt med en elskverdig befalshaver, det flotteste vær og så klar sikt at man på flere miles avstand kunne skjelne de solbelyste åsryggene langs stranden ut mot Kapp Laila. Etter noen timer var vi fremme i Coles Bay og ble rodd i land i nærheten av et lite trehus, der vi fra fartøyet hadde observert at det oppholdt seg folk. Vi håpet å treffe den tidligere russiske statsgeologen Conradi her, som hadde kommet fra Italia for å arbeide med Coles Bay-feltet for et norsk-russisk selskap, men han var ute på ekskursjon i en annen retning. Et brev ble skrevet på husveggen med forhåpning om et senere møte ved Gladdalen, der vi også senere hadde gleden av å stifte bekjentskap med ham og den kjente norske kartografen, rittmester Isachsen.

Nå, nå skulle vi endelig forsøke å komme av gårde fra kysten. Man vil naturligvis bære på så lite som mulig under slike lange ekskursjoner, og derfor hadde vi kun tatt med oss kameraer, fjellbarometer, kompass, staver og fire smørbrød hver. Skral, men lett niste, men vi var ikke spesielt sultne etter frokosten på «Farm», tvert imot var vi snarere bare tørste etter kaviaren fra foregående aften.

I et langsomt tempo slentret vi frem over lavlandets myke tundramark, der det knapt er mulig for en mer livlig natur å alltid bruke et dannet språk, når flytjorden, våt og kald, smekker igjen om hele de store, skitne marsjstøvlene og vannet sakte, men sikkert legger

beslag på all ledig plass inni dem. Det var forresten denne dagen bemerkelsesverdig besværlig å komme frem til tertiærskrentene i Lailadalen, som vi hadde tenkt å følge et stykke for å omgå Vesuvfjelllets imponerende kjegle.

Til slutt hadde vi likevel nådd inn i dalen, hvis forunderlige stemning grep oss slik at vi talte dempet med hverandre. Veldige fjellskred hadde hopet opp kolossale steinmasser nedenfor de ubestigelige skrentene, i hvis høyeste regioner havhester, alker og alkekonger hekket, til tross for fjelllets beliggenhet ganske langt fra sjøen. Som spindelvev skimret blekgrå mosematter ved steinrøysenes fot, her og der oversprøytet med skår av knust sandstein fra et nylig inntruffet ras. Solen glimret over Noxfjellets snødekte og isete topper, og alt var lyst og klart, men så eiendommelig stille, uten andre lyder enn et svakt sus fra isbrebekken som fløt ganske rolig langt nede i dalbunnen, og et fjernt, dempet virvar av lyder fra fuglenes hekkeplasser. Noen ødelagte villreinsgevir stakk opp av mosen eller bekkenes leirbunn som stumme vitner om et svunnet, rikere dyreliv i Lailadalens skråninger.

Vi klatret opp det svært bratte passet mellom Vesuv- og Noxfjellet og måtte gå over mange mektige snøfonner, noe som alltid har sine sider. De er nemlig mer eller mindre undergravd av smeltevann og skjuler ikke sjelden skikkelig stygge avgrunner og glatte, isete tunneler, der det er lett å falle nedi, men svært vanskelig å komme opp. Man går og støter hardt med staven foran seg og lytter oppmerksomt til den advarende lyden av strømmende vann. Når man hører den, må man lete seg frem til et takhvelv som ser ut til å bære, og deretter, mens man passerer, prøve så godt det lar seg gjøre å fordele tyngden ved hjelp av staven.

Små uhell kan man knapt unngå, men i det store og hele gikk alt bra, og det var herlig å komme opp på passhøyden. Der forsvant snart søvnigheten etter den korte nattehvilen fullstendig, og den ble erstattet av en frisk følelse av ubegrenset evne til å streife omkring. Vi mistet hverandre litt av syne mellom Vesuv- og Noxfjellet, så jeg fortsatte fremover for å få fri utsikt over Hollenderelvas åpne dalføre. Et menneske er svært, svært lite på disse store viddene, og ingen steder var Samuelson å se til å begynne med. Så syntes jeg at jeg så et lite kryp et stykke oppe på Mount Vesuv, og der var virkelig kameraten min, som også søkte seg til et utkikkspunkt.

Nå skulle vi vade over Hollenderelva, hvor det grumsete vannet bruste frem i flere strømløp dypt nedenfor oss, og som så vill og vanskelig ut å passere. Det var likevel ikke så vanskelig som det først så ut til, selv om elvene på grunn av varmen ikke er så tørre som de ellers pleier å være i slutten av juli, og vi kom over uten å bli kastet over ende av strømmen en eneste gang. For all del, det var likevel nok av vann, og i tillegg svært kaldt.

Vel over på den andre siden hvilte vi oss og pakket opp smørbrødene våre, spiste vårt eneste måltid og røykte en stund. Vi ble imidlertid ikke sittende lenge, da vi var våte og ganske snart også ville bli kalde. Under slike omstendigheter er en uavbrutt marsj uten nevneverdige pauser avgjort å foretrekke.

Det bar videre over Kulsspidsfjelllets laveste plataer, over en større bekk og et utall mindre, som hver og en var dypt nedskåret. Deretter gikk det opp i Harbourfjellenes svært besværlige terreng på nordøstsiden, med dype raviner, store snøfonner og ganske nifse hengebreer. Vi hadde tydeligvis spart det verste til slutt, men hva gjorde vel det, når vi fikk se omtrent det vi hadde ventet og håpet på. Det gikk raskt fremover, for nå begynte lengselen etter kraftig, varm mat og et glass godt hollandsk øl å sette fart på føttene. Ved en stor, bratt skavl ble vi stående for å overveie om vi virkelig var tvunget til å ta en omvei, men vi la oss på ryggen og skled ned, mens vi bremsset farten med stavene, som vi også var klare til å støtte oss fast med om det skulle behøves. Det ble ikke nødvendig, men rart så det ut nedenfra – at man hadde kunnet komme ned så lett, uten annet ubehag enn at litt snø trengte langt opp mot nakken under jakken.

Storslåtte fjellpanoramaer vistes fra de høyere åsene, og dalene med breelvene lå utbredt under oss som et kart. Vi så da og da over fjellpassene i vest et glimt av Nordishavet, blygrått i den bleke midnattssolen, samt i nord hvordan drivisen kom settende inn gjennom Isfjorden.

Den vakreste utsikten og den mest spennende timen hadde vi under klatringen frem mot Olavsvarden langs den oppsprukne, delvis raserte og smale fjellkanten, med en større, avrundet stupende og for oss ufremkommelig isbre til høyre, og et stup til venstre. Flere steder lå det snøfonner tvers over den smale bergkammen mellom stupet og isbreen, og ved

foten av dem glitret en liten smeltevannssjø i et månelignende skinn.

Fra Olavsvarden kom vi ned den bratteste og høyeste skavlen (i det minste 200 meter høy) vi passerte på vår vei. Der måtte vi dels legge oss på ryggen og skli ned, dels klamre oss nedover ved å hugge oss fast med stavene og sparke trinn til føttene. Det som så sto igjen bød ikke på noen vanskeligheter, og snart var vi – etter elleve og en halv times nesten uavbrutt marsj – hjemme igjen i Gladdalen, og hadde lykkelig fullført undersøkelsen av dette feltet.

Vi hadde kommet hjem i halv to-tiden om morgenen, en upassende tid å være middagssulten på, men det drøyde ikke lenge før vi hadde øl og en god hønsesuppe inne på rommet vårt, hvoretter vi gikk til den norske messen, der kokken stekte en panne full med solide biffer. Det var godt å få kjøpe og fri for hundene og de høyrøstede tyskerne, å få sove den temmelig rettferdige gode søvn helt til ordinær middagstid.

VIII De Rijpsburg

Kap Boheman i august 1921

I forrige reisebrev ble det nevnt at vi under ekskursjonen mellom Coles Bay og Gladdalen ovenfor Olavsvarden så drivisens første patruljer søke seg inn i Isfjorden. Man kan virkelig ikke unngå å forundres over den store hastigheten som disse kolossale ismassene beveger seg med. Også vi ble forbauset da vi to timer senere ved middagstiden hvilte ut og kom opp på gruvbakken, da vi så isen allerede langt inne i Green Bay, større mengder i lange, brede band innglidende i Isfjorden og hele Isfjorden omkring og helt ned mot sundet for Prins Karls Forland nesten isfylt. Mot snømassene å dømme hadde forlandets skarpt konturerte fjell avtegnet seg som silhuetter noen årer, som hadde fullt opp med å i de mest innviklede kretser lete seg vei mot åpent hav. Luften hadde blitt helt annerledes, enda klarere enn før, unntatt over selve isfeltene, merkbart kjøligere, og med en frisk skjerpning, alt mens det strålende solskinnet reflekterte sterkt av isen, at strendene lå i en for årstiden usedvanlig og underbar belysning.

På de store drivisflatene forekom som regel ganske mye sel og ishavets ulike arter, og som en naturlig følge av det, også en del isbjørn, hvis hovednæring nettopp utgjøres av sel. Men isbjørnen lå denne årstiden borte på nordkysten, der den helst holder til på de store fjellene og isfeltene. De få eksemplarer som nå var å finne i fjordene, fulgte vanligvis med inntrengende drivisflokker, idet de på iskanten søkte sin næring. En annen del ble igjen på land, og her livnærte de seg for tiden hovedsakelig av sel.

Tre fangstskuter, som hadde kommet med isen, hadde under morgenens løp ankret opp i nærheten av kaien og hadde gjort god fangst, særlig på storkobbe, samt fortalt at fra en annen skute ble to bjørner skutt mellom Sydkapp og Bell Sound.

Vi hadde nå et par ledige dager, vi ønsket å se drivisen på nært hold, jakte sel og fugl, og om mulig også få se et glimt av den hvite bjørnen. Bevæpnet til tennene og utstyrt med gode kikkertsikter dro vi ut i solglitteret blant de i tidevannet sakte gungende flakene, som spredte en ganske merkbar kulde rundt seg. Det går naturligvis ingen sjø i vanlig forstand langt inne i et isbelte, og kun av isens bevegelser merkes vannets lange hevinger og senkninger, av og til opprørt av et isstykke som "alvner" eller kantrer. Som kjent stikker kun omtrent en tiende del av et flytende isstykkets masse opp over vannoverflaten, og den mektige, nedsenkede delen påvirkes sterkt av havvannet, hvilket i isfoten skaper grotter og gir de gjenværende partiene alle mulige tenkelige, vanligvis særdeles underlige former. Denne mineringen forstyrrer naturligvis isflakets balanse og gir, når isen har drevet lenge nok, opphav til brudd eller kantringer, ved hvilke senere resultatet av vannets nøysomlige skulptørarbeid vendes oppover, på den måten befolker havet med mengder av de fantasifulleste isfigurene. Det aktuelle isfeltet hadde vært på ferd lenge nok, og omgivelsene var i sannhet verdt å beskue. Egenartede lyder hørtes, dessuten rundt omkring, sukkende og sugende plask når de store isblokkene hevet og senket seg, skrapingen av is mot hverandre, smeller fra sprekker som åpnet seg, og det mest karakteristiske: en stadig putrende småknepping fra alle mindre

blokker og biter, omtrent som om de småkokte.

Foran og bak, samt over båten, strakte bånd etter bånd av alker, alkekonger og lundefugler seg. Svært ofte følger alker og alkekonger hverandre, noe som ser ganske komisk ut på grunn av den betydelige forskjellen i fuglenes størrelse. Lundefuglene er alltid morsomme med sin tvers igjennom komiske fremtoning og opptreden; de ikke bare fløy forbi oss, men tok også runder rundt båten eller kunne ses svømmende mellom isflakene. Når vi kom i nærheten av dem, ble de opprørte, vred hodet raskere og raskere i villrede, og svømte svært fornærmet unna et stykke for så å slå ut med vingene i et plutselig dykk, hvor de ved hjelp av vingene fortsatte å svømme dypt under vannflaten. Eller også, selv om de er fortreffelige dykkere, forsøkte de nesten like ofte å fly unna som å unnsnippe oss ved å dykke. Vi hadde imidlertid fullstendig vindstille, noe som gjorde at de tungroddede fuglene hadde vanskelig for å lette. Flygeforsøkene begrenset seg derfor som regel til at de løp på alle fire over vannet eller spratt fra bølge til bølge i hekkbølgene bak båten, akkurat som når man kaster smutt med en stein. Denne sprettkunsten, som også de små alkekongene morer seg med stor ferdighet med, ser svært komisk ut på grunn av fuglenes kroppsstilling, ansiktsuttrykk og bevegelser.

En lyd som var vanskelig å retningsbestemme, men som minner svensken om det elskede hjemlandet, hørtes stadig vekk, og låt omtrent som vårkraksingen til en fornøyd kråke. Det kom fra alkemødrene som allerede hadde fått ungen sin i vannet og tatt fatt på dens første oppdragelse, som blant annet består i å venne den av med all nærgående nysgjerrighet på større gjenstander som ikke er av is, men som likevel beveger seg i vannet. Hvis ungen ikke vil dykke når moren vil at den skal, hender det at moren tar avkommet med seg under vannet med makt, for å vise at det virkelig er alvor.

Av fugler så vi en stor mengde, men vi skjøt knapt noen, ettersom de stort sett hadde små, hjelpeløse unger. Selene var det derimot svært langt mellom i den delen av isfeltet vi besøkte. Ikke mer enn to lå på isen, men de gikk i vannet da de fikk øye på oss på lang avstand, og bare med lange mellomrom viste hodet av en oppdykkende ringsel seg et kort øyeblikk. Vårt jaktlag, sammensatt av deltakere fra fire forskjellige nasjoner, drev heller ikke med jakt på svømmende sel, noe som krever en viss erfaring, en viss forsiktighet og en smule tålmodighet. Slik vendte vi riktignok tilbake så godt som uten jaktbytte, men likevel i en svært fornøyd stemning etter den utmerket herlige ferden.

Noen dager senere dro vi i motorbarkassen «Heemskerck» sammen med ishavsfareren Hilmar Nøis, hans hustru Dorthe Nøis, samt fangstmannen Leonard Sørensen. Disse tre personene skulle overvintre på Kapp Boheman, vår neste stasjon, som vi nådde etter en åtte timers tur. Der ble vi ønsket velkommen av den nederlandske zoologen, dr. G. J. van Oordt og hans reisekamerat, De Rijpsburgs sommergjest, herr G. Ribbius Peletier, som vi for en tid fremover skulle forene våre skjebner med.

Rijpsburg

Kapp Boheman-landet, vanligvis kalt Bohemans tundra eller bare Kapp Boheman, utgjøres av en over en mil lang, bred og svært lav halvøy ut mot fjorden, som delvis – i inntil flere kilometers bredde – er omgitt av et undervannsplatå som ved lavvann knapt er mer enn en meter dypt. I nord grenser halvøya til Wahlenbergbreen og Nordfjorden, i øst og sør til Isfjorden, i sørvest til den mektige Borebreen og i vest til den østligste delen av Hälsingland Ridge, den omtrent 665 meter høye Syltoppen. Det høres jo tydelig på navnene at de er gitt av svenske forskere! I halvøyas østre del finnes et triangulært, kullførende sandsteins- og skiferparti av neokom alder (for øvrig består tundraen av juragalag), som bl.a. inneholder to kullag med betydelig skiftende facies, som i flere år har vært gjenstand for forsøk på gruvedrift; først av amerikanere, deretter av nordmenn og i det sist forløpne året av nederlendere.

I 1919 sto det der bare ett eneste lite hus, Schröderhuset, men følgende sommer reiste nederlenderne på rekordkort tid en hel vellbygd stasjon, De Rijpsburg, kartla området og havnen, satte ut sjømerker, bygde prammer, en kullastingsbane og en lastekai samt brøt og skipet en betydelig mengde kull. Der ble det arbeidet makeløst og med stor arbeidsglede. Det ble også utført adskillige svært interessante observasjoner av tidligere marinløytnant Dyxhoorn, og han satte opp kurver over flo og fjære, temperatur, lufttrykk, vindstyrke, nedbør osv.

De Rijpsburgs blomstring ble imidlertid svært kortvarig, bare noe over et år, da de nåværende eierne ikke ønsket å drive to kullfelt samtidig (på Spitsbergen ville det nok lett vært ensbetydende med å tjene to herrer), men besluttet å konsentrere sitt arbeid om det senere ervervede, mye større Gladdalsfeltet. Båter, gruvemateriale, den lille radioen samt flere hus har i sommer blitt flyttet til Gladdalen, bare Schröderhuset, to brakker og et magasin står igjen, og arbeidsstyrken utgjør et dusin tyskere som for en gangs skyld har svært lite å gjøre.

Boheman-landet er et eldorado for geologer og biologer. Størstedelen utgjøres av en svært fuktig tundramark med store vannsamlinger og enkelte, grunne bekker, hvor man i bunnen på et begrenset område legger merke til hundrevis av renvaskede jurassiske konkresjoner av eple-, pære- eller kuleform, alle med en farge som ligner en gammel potet, og av den grunn har jeg kalt dette området for "Kartoffelboden" (Potetkjelleren), spesielt siden språket til de fastboende på Kapp Boheman, har vært tysk i en tid. Lagdelingen er stort sett østlig, og østsidens kullførende neokom gjenfinnes i de høyeste delene av Mt. Syltoppen.

Hele den store, fullstendig isfrie tundraen har relativt nylig vært helt nediset, noe blant annet skuringsstriper i sandstein og store, nesten vegetasjonsløse sandsteinsplatåer med gjenværende løse blokker og mengder av jettegryter nå vitner om.

Det finnes også sjeldent vakre forkastninger og noen fleksurer samt spor etter press, som har ført til falsk lagdeling i deler av sandsteinslagene m.m. S.k. forsteininger (fossiler) er det svært god tilgang på. Foruten ganske greit bevarte fossiler fra faunaen i den Aucella-førende marine juraen, forekommer det mengder av ofte bemerkelsesverdige velbevarte neokome plantefossiler, særlig av Ginkgo og Elatides i noen sandsteiner og skifere i nærheten av kullet.

På små "dunøyer" utenfor sørkysten hekker det om våren mengder av ærfugl og noen gjess, og på andre øyer finnes ganske store ternekolonier, hvor man nå finner unger i alle utviklingsstadier og til og med nylagte egg. Fjøreplytt og svømmesnipen har et yndet tilholdssted ved sør- og øststranden, og på tuene oppe ved de grunne tundrainnsjøene hekker gåsen og prakterfuglen i stort antall, samt enkelte par smålom. Teister, krykkjer og havhester er naturligvis vanlige, enkelte eksemplarer av ismåke sees ikke sjelden her, og på sandsteinsområdet er tyvjo og snøspurv nokså utbredt.

Kapp Boheman virker så ubeskyttet mot vær og vind at man skulle vente en fattig flora, men det er på ingen måte tilfelle. Den er i virkeligheten langt rikere enn ved Gladdalen, og her finnes mange mindre vanlige planter. For øyeblikket er det myrsildre (*Saxifraga hirculus*) og trådsildre (*S. flagellaris*) samt frynsesandurt (*Arenaria ciliata*) sin beste tid, derfor legger man naturlig nok mest merke til dem.»

En riktig sjeldenhet har vi her også. Oppe ved et lite sumpområde på den sankede tundraen vokser nemlig *Pleuropogon sabinaei*, Arktis' sjeldneste og vakreste gress (og nyttig for

Spitsbergen), som der van Oordt og jeg hadde fornøyelsen av å finne, da vi var der og snakket med lommen – som høylytt smatret ut hva den hadde å si oss – og snudde litt på den med foten for å få se eggene.

IV Kapp Boheman

Kap Boheman 1. aug. 1921

Mange har spurt hva slags folk som opprinnelig bebodde eller fortsatt bebor Spitsbergen, og flere har blitt overrasket da de fikk høre at Spitsbergen mangler urinnvånere.

Der finnes verken eskimoer (selv om Jack London i et av sine arbeider sies å ha bebodd Spitsbergen med slike), samer eller samojeder eller andre lignende folk. Men i sannhet er det jo dessuten mulig å bokstavelig talt tale om urinnvånere, siden naturen har tildelt de store malmleirene og gruvebyene deres leger og sykepleiere. Men det er i alle fall noe helt annet, for gruvesamfunnets befolkning og dens skikk til å innrette seg etter naturens lover, hvor deres opphold på stedet er av avgjørende betydning – den ene dagen et liv i overflod og trygghet, den neste dagen handlet det om kampen for å overleve.

Det er merkelig nok å se hvordan et folk og et vesteuropeisk liv med all sin stadig raskere utvikling beveger seg bort fra det europeiske. I disse strøkene er det knapt lenger noen grunn til å overdrive, siden man vanligvis er for dårlig utstyrt for alle eventualiteter, og kun ved hjelp av trådløs telegrafi kan holde kontakt med fjerntliggende områder eller andre gruver, hvorfra hjelp kan innhentes i tilfelle virkelig nød.

Aldri har svunne tider vært så minneverdige!

Den første historiske overvintringen i det høye nord antas å være Spitsbergens oppdager Willem Barentz' nødovervintring, og for ham selv ulykkelige overvintring på Novaja Zemljas nordkyst vinteren 1596–97.

I begynnelsen av den store hvalfangsttiden, da fangstfartøyene fra ulike nasjoner lå så tett i isen på hverandre, ønsket det mektige Muscovy Company i London av flere årsaker å anlegge en vaktstasjon på Spitsbergen, men så seg ikke i stand til å finne mennesker villige til å påta seg den store vågalskapen det var å risikere livet på en så forskrekkelig måte. Selskapet fikk endelig mulighet til å gjøre et forsøk, da det fikk tillatelse til å sende opp noen dødsdømte forbrytere, som ved hjemkomsten skulle bli benådet og belønnet dersom de tilbrakte ett helt år på Spitsbergen. Når høsten kom, sviktet dog forbryternes mot, og da de fant galgen i London mer tiltalende enn polarvinden, vendte de med hvalfangeren tilbake til England, der de ved hjemkomsten angivelig ble benådet.

Av alle Spitsbergens frivilliges virkelige og innbilte farer viste det seg umulig å unngå, og kun gjennom det uunngåelige tvang ved nødvendige overvintringer etter skipbrudd og lignende lærte man til slutt kunsten og mildnet noe av frykten for den lange polarnattens mørke og redsler. Lyktes det altså menneskene delvis å overvinne den strenge arktiske naturen, så krevde denne til gjengjeld en motytelse av de eventyrlystne.

Den første kjente overvintringen på Spitsbergen er fra vinteren 1630–31, da åtte engelskmenn av en eller annen grunn ble værende der. En av dem etterlot en redegjørelse om deres gjerninger og mange eventyr under oppholdet, hvilket gjør dem velkjente. Tydeligvis var det meget dyktige og friske folk, som ikke ble slått ut av sin ulykke, men arbeidet iherdig. De besluttet å overvintre i Bellsound, tok materialer fra sommerbygninger i nærheten og oppførte deretter et stort tømmerhus. De jaktet flittig og med stor fremgang og gikk om høsten å gjøre en meget besværlig og farlig ferd inn til Coles Bay for å jakte på reinsdyr. De lyktes så godt at de kunne vende tilbake med kjøttet av 19 reinsdyr og dessuten fire bjørner. Slik provianterte de til vinteren, og i tillegg fanget og spiste de fugl og fisk. Men de led under kulden og pådro seg alvorlige frostskafer, slik at vinteren ble meget hard for dem. Og da de, som naturlig, trodde seg dømt, var de nær ved å miste motet, men da fattet de nytt mot og begynte å håpe igjen, da de atter skimtet solen. Alle disse åtte første overvintrener overlevde også den første vinteren i det hele tatt lykkelig og ble reddet i slutten av mai 1631.

Til tross for at det aller livligste liv hersket under hvalfangsten om sommeren i den hollandske byen Smeerenburg ved Spitsbergens vestkyst, var den på vinteren fullstendig øde. Imidlertid ønsket nederlenderne å ha vakter i Smeerenburg og på Jan Mayen for å hindre ødeleggelse og røveri ved trunkokeriene og vaktstasjonene. Etter de åtte engelskmennenes bragder var det nå ingen fare eller store vanskeligheter med å finne folk som var villige til vaktjeneste, og år 1635 utkom derfor fjorten mann fra flåten, hvorav sju skulle overvintre i Smeerenburg og de øvrige sju på Jan Mayen.

Til Smeerenburg kom kvikk og dristig mannskap, som reddet seg godt og som gjennom ordnet arbeid, jakt og samling av såkalte "skjørbuksurter" kunne verne seg mot skjørbuk og bevare sin gode humør gjennom hele vinteren. De mer initiativløse mennene på Jan Mayen døde derimot alle på en grusom måte av skjørbuk.

Følgende år, vinteren 1636–37, skulle igjen sju mann overvintre i Smeerenburg, men disse hadde tydeligvis ikke samme psykiske og fysiske forutsetninger som forrige års overvintre der, og de bukket alle under av skjørbuk.

For å finne faktabasert støtte for opplysninger om nye overvintringer bør man gå fram i tiden helt til de russiske fangstmennenes ferd i begynnelsen av 1700-tallet.

Russerne holdt mest til på Spitsbergens østre side, og mangfoldige er beretningene om deres hårreisende eventyr og bitende kalde vintre. Fire menn, som overlevde et fartøyforlis, oppholdt seg for eksempel uavbrutt på Øst-Spitsbergen mellom 1743 og 1749, før tre av dem ble reddet og tilbakeført til Arkhangelsk – den fjerde hadde dødd av skjørbuk. Da disse mennene mistet fartøyet, hadde de med seg bare ett gevær, to skudd med ammunisjon og en øks, men de forferdiget noen nye våpen og redskaper av vrakgods fra skipet. Av drivved bygde de en ovn, laget buestrenger av bjørneskinn, og med denne buen felte de i løpet av seks år omkring 250 reinsdyr, samt en mengde vinterharer og blårev. Skjørbukssymptomene bekjempet de ved å fortære rått, friskt bjørnekjøtt, skjørbuksurtt og varmt reinblod.

Blant russerne utdannet det seg etter hvert spesielle fangstmenn, som formodentlig mer eller mindre utelukkende levde av fangst på Spitsbergen. Den mest kjente av disse Spitsbergen-russerne er Staratschin, som ble sendt til Spitsbergen fra Solovetskijklosteret. Denne egenartede, skjeggete lille mannen levde der oppe i til sammen 32 vintre, og av disse hele 15 år i strekk. Hans hytte stod på Kap Staratschin ved den lille Russelven, som fra Linnésjøen renner ut i Ishavet straks bortenfor Isfjordens munning, og der døde Staratschin i 1826 i høy alder.

Nordmennene begynte sine overvintringer først i 1795, da 11 norske fiskere og 4 russiske fangstmenn reiste fra Hammerfest for å overvintre og drive fangst på Spitsbergen. De gjorde gode fangster. To av mennene døde, en av skjørbuk, og en gikk gjennom isen. Dog er det først fra 1822, da neste norske overvintring på Spitsbergen fant sted, at de norske vinterekspedisjonene der oppe egentlig tok til. Disse ekspedisjonene har siden den gang fortsatt, blitt teknisk utviklet og foregått i omtrent samme stil. Antallet fartøy sendt ut fra Norge har naturligvis årlig variert med tilgangen på vilt og med konjunkturer o. s. v.

Ettersom fartøystypene utviklet seg og kjennskapet om Spitsbergens kyster ble større blant ishavsfolket, avtok forlisene i antall. Og med en bedre kunnskap om skjørbuk forekom dødsfallene sjeldnere – kun unntaksvis, når en overvintring førte til fullstendig isolasjon og manglende kjennskap til den grusomme sykdommen.

Uheldige ekspedisjonsforetak med nødvendige overvintringer krevde dog fortsatt ofre. Og når ulykken er fremme, kan man lett på Spitsbergen raskt bli satt i en farlig situasjon! For å velge et kjent tilfelle av dette skjebnens hastige inngrep, kan man nevne skipper Gurhos' skipbrudd i Storfjorden år 1859. Fartøyet, «Johanna Christiana» av Hammerfest, hadde blitt så skadet av drivis at man besluttet å forlate det. Man hadde lagt til ved en øy, på grunn støttet av isen, og anså den som fullkomment sikker. Denne isgrunnen skulle brukes som lossekai for proviant, klær, verktøy og redskap som man nødvendigvis måtte ta med. Mens besetningen var opptatt med dette arbeidet, presset isen plutselig på, hvorved fartøyet ble knust av den hastige isen, og de ombordværende knapt rakk å redde livet. To av de skipsbrudne reddet seg likevel i en av livbåtene, og de øvrige fire kom opp på omkringliggende isflak. Etter fire dager møttes de to partiene igjen. I løpet av disse ni døgnene hadde de to mennene i båten, som manglet både proviant og ammunisjon, ikke hatt annet å leve av enn litt hvalrosshud fra beltene der den var festet til trestokkene. Tønnene brukte de som brensel, og i et desinfisert jernkar kokte de sitt magre stykke kjøtt. Når man vet at hvalrosshud blant annet brukes som remmer, kan man nok bedre forstå hvordan en slik middag smakte. Etter sammenkomsten drev de seks mennene i ti døgn omkring på isflakene, nærrende seg av fugler som ble skutt på isen og måtte fortæres rå. En av de skipsbrudne, skipperen Gurho selv, hadde forfrosset den ene foten og kunne ikke gå, men måtte bæres. Mennene ble til slutt reddet av noen norske fangstfartøy.

Å leve vinteren over i et til en viss grad ordnet gruvesamfunn, kan, som sagt, ikke betegnes som særlig krevende, men fangstmennenes liv i gamle og tømmerkoier i ødslige polarområder er og forblir naturligvis i enhver henseende ytterst hardt og krevende. Dertil kreves en usedvanlig utholdenhet, overbærenhet for møye og strabaser, mye tålmodighet og stor selvbeherskelse.

Fangstmannstypen med disse karakteregenskaper finner man – og det er jo helt naturlig i Nord-Norge, selv om en del svensker har vist seg å kunne tåle fangstmannens barske livsvilkår med like

godt resultat.

Gode representanter for slike menn er virkelig Hilmar Nøis og Leonard Sørensen, som skal overvintre her på Kapp Boheman. Begge disse er vidt kjent som to av de dyktigste deltakerne i forsøkene på å redde de overlevende fra Schröder-Strantz' ulykkelige Spitsbergenekspedisjon i 1912. Hilmar Nøis' og Sørensens vinterbolig, det såkalte «Schröderhuset», som man håper, etter alt å dømme, skal gi husly også til disse to tapre og dyktige menn, sies å romme en overflod av proviant etter at fem menn omkom.

X

Ute på eventyr med «Heemskerck»

Kapp Boheman 30. og 31. aug. 1921.

På Kapp Boheman var vi ferdige med det planlagte arbeidet og hadde også rukket et par fugle- og seljakter ved de sammenflytende, dundrende ismassene til Bore- og Nansenbreen, hvor smeltevannet strømmet fram fra store, dypblå breporter eller sprutet ut fra den loddrette isveggen fra sprekker og tunneler i isen. Adskillige fugler, men bare to halvvoxsne, fortsatt flekkete storkobber bet der i sjøgresset, og noen få ringseler hadde gladelig viftet avvisende til oss med bakloffene.

Det var dårlig med sel, og den besværlige jakten på dem i robåt fristet oss ikke lenger, vi lengtet etter nye scenerier og nytt arbeid! Derfor vendte jeg tilbake til Gladdalen for å ordne med en ekskursjonsbåt, og ettersom de lettere motorbåtene var kjørt i stykker, gjensto det bare å få «Heemskerck» ledig for en tur.

«Heemskerck» er en 10-tonns motorbarkasse av jern bygget i Holland, spesielt egnet til å ferdes som slepebåt langs Isfjordens strender og i første rekke Kapp Boheman. Helt tom stikker nemlig den brede, gruntgående båten bare 60 cm dypt, noe som er en stor fordel da sjøkartet over Spitsbergen, inkludert Isfjorden, er ytterst lite opplysende. Maskineriet er kraftig – vel å merke om det fungerer upåklagelig – og består av to helt uavhengige motorer, en styrbords- og en babordsmotor, hver på 20 hestekrefter, som til sammen driver «Heemskerck» framover med en fart på omtrent 12 knop.

Med god utrustning er naturligvis et slikt lite fartøy ypperlig egnet for en kortere tur i Isfjorden, og det følte behagelig å komme tilbake til Kapp Boheman den 23. august med full disposisjonsrett over «Heemskerck». Og da ble det liv i leiren, ettersom vi skulle starte allerede neste dag og følgelig hadde en smule hastverk. Da oppakningen var i orden, ble den stuert om bord, der plassen riktignok var liten, men likevel fullt ut tilstrekkelig for ferdens kun fem deltakere; dr. van Oordt, amanuensis S., maskinist van der Perk, barkassefører Kohl samt undertegnede. Med bensinfat, ferskvann, oss fem og sakene våre stakk «Heemskerck» en hel desimeter dypere.

Ved middagstider den 24. forlot vi Kapp Boheman under alle sedvanlige og for anledningen passende avskjedsseremonier, og i rolig og solfylt vær styrte vi snart inn over Nordfjorden mot Wahlenbergsbreen. I dens umiddelbare nærhet skulle de to fangstmennene Nøis og Sørensen, som fulgte med på denne strekningen, settes i land for å hente hjem en båt som var etterlatt der, lastet med to reinsdyr skutt på Kapp Thordsen-landet, en haug med revefeller, geværer og lignende. Breen hadde vært flittig og produsert en stor mengde kalvis, hvor iblant unge storkobber og ringseler var ganske vanlige. En vakker ringsel hentet vi om bord, men en storkobbe, som ved skuddet sank død sammen, gled ned i vannet ved at isstykket den lå på bikket over, og sank foran oss før vi rakk å ro fram i den medbrakte robåten.

Med issørpen fresende om baugen fortsatte vi forbi Wahlenbergsbreen, straks etterfulgt av Sveabreens høye isvegg, og gjorde en respektabel sving utover, forbi Sveatundrans kapp, der farvannet er svært urent og slett ikke helt trygt engang for vår gruntgående farkost. Vi var nå kommet inn i Ekmanfjorden og kunne overskue størstedelen av det feltet besøket her gjaldt.

Dette området er usedvanlig vakkert og, hva mer er, inntil videre svensk eiendom med hederlige svenske navn, f.eks. Lundbohms-, Bertils- og Ekman-berg. Lapplandsåsen består av karbon- og permokarbonlag, de tre fjellene av trias hvilende på permokarbonisk og overkarbonisk base, som inneholder en rikdom av fossiler. Innbakt i de mørke triassiske

skifrene, kalksteins- og fosforittkonkresjonene, sover nemlig en merkelig fauna fra uregnelig tusentalls av år tilbake. De mest kjente representantene for denne dyreverdenen er professor Carl Wimans hjertebarn, de store fiskeøglene, hvis vivianittblå ribbein, virvler og ryggmargsstumper er vanlige i visse "nivåer", der de nå ligger blottlagt i skiferhellene eller utgjør de eneste "steinene" på de avrundede åsenes skiferlag, som av frostsprengningen er sprengt i små fine, tynne blad. Under de fiskeøgleførende lagene finnes det fisk av gamle sjeldne typer, hvis osteologiske, anatomiske og slektskapshegghemmeligheter lenge har vært gjenstand for dosent Erik Stensiös undersøkelser. Disse er drevet med småländsk energi og resulterte i våres bl.a. i en enestående god akademisk avhandling på mange, mange hektoers vekt.

Her kunne vi svensker føle oss skikkelig hjemme, til tross for at vi kom seilende under Hollands fargerike flagg. «Heemskerck» styrte inn mot en liten bekk som falt ut på stranden nedenfor Lundbohm fjellet, og ankeret ble kastet et kort stykke fra land. «Heemskerck» hadde jo i måneder gått mellom Gladdalen og Kapp Boheman, hvorfor det ved avreisen ikke hadde falt meg inn å inspisere ankerne dens osv. Men den hadde før bare gått fra brygge til brygge, og nå viste det seg at ankeret dels var latterlig lite, og dels at kjettingen bare var 40 fot lang – en ubehagelig omstendighet som tvang oss til å ligge bare knappe 50 meter fra land. Barkasseføringen ble oppfordret til for sikkerhets skyld også å stikke ut det andre, mindre ankeret.

På land med telt og alle nødvendige saker. Til teltplass ble valgt en gammel en, svært nær stranden og markert ved et par teltplugger og noen skiferheller med lange saurierevbein (øgle-ribbein) – trolig hadde en av dr. Bertil Högboms ekspedisjoner teltet der flere år før oss. Teltet vårt, det såkalte "Hotell Nespico", var snart satt opp, de fire medbrakte villreinskinnene spredt utover dukgulvet, og de tre soveposene våre lagt inn sammenrullet til en "arktisk sofa". Kohl og Perk skulle ligge i soveposer i den lille lugaren om bord. Øvrig husgeråd og proviant m.m. ble oppbevart innpakket i presenninger utenfor teltet.

Da leiren var ferdig, oppdaget vi plutselig at vi var usigelig sultne og at det begynte å skumre, ettersom fjellene på Andréeland la Ekmanfjorden i skyggen. I nord hadde solskiven akkurat i disse dagene nådd så langt ned at den ved midnatt nesten sto på Nordpolen, og snart skulle den begynne å gå ned under horisonten. Det var fort gjort å samle sammen noen drivvedklumper og få fyr på dem, og snart hadde vi et lystig sprakende, fresende bål i den øverste strandskråningen. Kohl fungerte som kokk, noe han var litt vant til fra krigen, og mens han var opptatt med sine forberedelser, skjøt van Oordt og jeg et par snipper for å drøye hermetikken med noen ferske delikatesser. Etter maten drakk vi rødvinstoddy, pratet og nøyte den fantastisk storslåtte stemningen i det skumre nattelyset med ildskjæret over vannet, av å se de veldige gåseflokkene som trakk forbi, og høre gjessenes snatrende meningsutvekslinger om ilden og menneskene på stranden.

Først utpå småtimene krøp vi inn gjennom den runde teltåpningen, rullet ut soveposene og la oss for å sovne inn like etter.

Den søvnen ble ikke langvarig! Om morgenen (altså den 25. aug.) ble vi i firetiden plutselig vekket av heftige nødsignaler fra «Heemskerck», der noen trakterte tåkeluren slik at den avga de mest gruoppvekkende og trolig svært sjeldne toner. Men det var sannelig ingen falsk alarm! Der sto «Heemskerck» kastet opp på land, parallelt med stranden, skjelvende under slagene av innkommende, høye, oversprutende dønninger, som på så kort tid hadde drevet inn og slengt båten opp der, at ingenting hadde rukket å bli gjort. Bølgene hadde gjort sitt verk ordentlig, barkassen sto omtrent ved høyvannslinjen, og robåten hadde fått baugen knust mot barkassen, slik at baugpartiet var borte og bordenes løse ender sprikte rett ut.

Årsaken til hele ulykken lå i de udugelige ankerne, samt i at Kohl hadde lagt dem ut på en bakvendt måte.

Så lenge sjøen veltet i dette brølende været, kunne ingenting utrettes, og derfor gikk vi i dyster stemning til køys igjen. Ved nitiden spiste vi frokost, og deretter gjaldt det å klare situasjonen etter beste evne.

Robåten ble snart reparert og var trolig minst like sterk som før, men verre var det med vår stolte dampbåt, som med flagget vaiende sto tørr på land, nå ved fjæren hele 6–7 meter fra vannlinjen. Vi besluttet å grave den ut, for stranden besto av sammenbakt skifersand, grus og løse steiner. Beholdningen av verktøy egnet til graving besto utelukkende av en

håndkullspade uten skaft, en liten botaniserspade og et øsekar til robåten. Kullspaden og øsekarer fikk imidlertid skaft av teltstenger, og nye gravemaskiner ble laget i en hast. De to ankrene ble bundet sammen og rodd ut, hvorpå line og kjetting ble strammet, og så gikk vi løs på arbeidet rundt sidene på «Heemskerck». Men til første høyvann i halv fem-tiden på ettermiddagen sto barkassen vår like urokkelig fast.

Det ble ingen munter middag, og den foreslåtte planen om å vandre over isbreer og tundraer helt tilbake til Kapp Boheman for å be om hjelp, var for ynkelig til å øke appetitten.

Da vannet, som heldigvis bare ubetydelig hadde slammet til utgravingene våre, begynte å trekke seg tilbake, hogg vi i på nytt og arbeidet fanatisk helt til det stigende høyvannet igjen skvalpet i rennene rundt båten. Alt hadde nå sikkert gått bra, ettersom vi hadde fått i stand en omtrent 16 m lang, 4 m bred og (i de øvre 10 meterne) minst 6 dm dyp kanal. Men ulykkeligvis var det pålandsvind da høyvannet kom, og bølgene kastet en voll av grus og stein mot land. Det var forresten ingen småsaker; langs kysten ble tonnevis av disse massene stadig transportert på denne måten, slik at strandkonturen uopphørlig endret seg. Også denne gangen ble vi tvunget til å vente, og vi krøp utmattede ned i soveposene med hele kroppen hoven etter anstrengelsene. Kreftene ble fornyet gjennom tolv timers søvn, kun avbrutt av noen dunkle oppvåkninger på grunn av smerter i muskulaturen når vi snudde oss i søvne.

På kvelden hadde «Heemskerck» løsnet ved høyvann, ettersom den smale sandåsen under bakre del av kjølen hadde seget ned i kanalen. På morgenen hadde båten glidd av, og til og med i farten brutt gjennom vollen som sto under vann foran. Da vi våknet ved middagstider den 26. aug., spyttet reinhårene ut av munnen og gnidd oss i øynene, så vi den på fjærestranden 50 m lenger borte. Situasjonen ga muligheter!

Da vannet tidlig på ettermiddagen begynte å stige, ble varpankrene flyttet, ankerkjettingen ble holdt stram hele tiden, og til slutt ble maskinene gjort klare. Etter en spennende stund steg vannet over propellbladene, maskinene begynte å arbeide, og «Heemskerck» vendte baugen mer og mer ut mot ankrene. Det kom en risting, og den gled av stranden og fløt fri. Nå brøt jubelen løs, alle var i perlehumør, og ingen av oss kommer vel til å glemme da van der Perk kom farende opp fra maskinrommet med begge armene strakt i været, med utsperrede svarte fingre og et fullkomment salig glis over sitt trivelige, svette og sotete ansikt.

XI

På eventyr med «Heemskerck»

Kapp Boheman 30. og 31. aug. 1921

Etter at «Heemskerck» hadde kommet av grunnen helt uskadet, fikk vi skyndsomst fullført arbeidet vårt ved Ekmanfjorden (Ekman bay), noe som også ble avsluttet ved midnatt.

Enda en natt i teltet, og sent på morgenen den 27. våknet vi noe uthvilte og glade, til tross for det tette duskregnet ute. Vi så ut som de verste villmenn da vi kom ut av soveposene, betydelig ubarberte og utstyrt med lange reinshår fra de beskyttende fellene i håret, i munnen og som et ragg over klærne. Å vaske seg i det kalde vannet lønte seg knapt, selv om vi gjorde tilløp til det; egentlig kom bare tannbørsten til sin rett. For øvrig hadde vi uansett tenkt å følge reinjegerens parole senere i Sassendalen, dit vi snart skulle begi oss: "her vasker man seg ikke, her skyter man seg ren".

Nå skulle vi først til Dicksonfjorden (Dickson-bay), den merkeligste av alle Isfjordens bukter, der de forsteinede panserfiskenes rød- og blåfiolette plater sitter vakkert innfattet i devonformasjonens blodrøde sandsteiner og i dens grønnaktige, finkornede konglomerat, hvor det også her og der i lagene forekommer svært ubestemmelige levninger fra en eldgammel planteverden. Vi hadde tatt med oss tomme kasser og treull til fossilsamlingene, men båtturen vår inn til land hadde til vår store ergrelse blitt så forsinket at vi ikke fikk tid til å drive med noen panserfiskfangst.

I de farvannene vi nå besøkte, hadde vi ingen bruk for sjøkartet, ettersom bare én grunne – mellom Kapp Wijk og Kapp Smith – er tegnet inn. De øvrige dybdekonturene på kartet følger ikke den virkelige bunnkonfigurasjonen bedre enn at jeg for eksempel en gang gikk på grunn der kartet anga 50 favner. Det gjaldt bare å holde seg unna de grunnere farvannene vi tidligere hadde smertelig erfaring med. Det var et rasende spetakkel med tåke og regn, som

hindret både sikt og fotografering. Vi var allerede ganske langt inne i bukten og gikk for halv maskin i dyprennen fram mot Kapp Nathorst, og fryktet at vi ikke kom til å få se noen ting, da været heldigvis klarnet og raskt bedret seg. En halvtime senere belyste solen de røde devonfjellene med sine bratte hetter og tak av lys- og mørkestripet cyathophyllumkalk, og bak og mellom dem skimret blendende hvite snøfonner eller våte, glitrende hengebreer. Noen av de høyeste toppene var pudret med nysnø, noe som også var tilfellet med Dicksonfjordens østside og det 854 meter høye "Lyktan" – det vakreste og mest særegne av fjellene her. Man kan ikke tenke seg noe vakrere enn Dicksonfjorden i solskinn, der de praktfulle fjellene speiler seg i det blodrøde vannet av devonslam, og heller ikke noe mer rufsete og ulykkelig dystert enn Dicksonfjorden i regn og storm! Man får følelsen av at Isfjordens nordligste vik ikke helt og fullt tilhører denne jorden.

Ved hjelp av kikkerter studerte vi de omkringliggende fjellpartiene og "kull-kvarterets" utstrekning som skimtet i øst, hvoretter «Heemskerck» snudde helt om, satte sørlig kurs og skummet ut av Dicksonfjorden. Vi fortsatte langs Dickson-land, rundet Kapp Thordsen i midnattsskymringen, for så å svinge inn i Billefjorden mot nordøst. Det triassiske landskapet ved Kapp Thordsen med sine mildere fjellformasjoner ble ved Skansbukta avløst av karbonfjellenes veldige skrenter og dype raviner, og lenger mot nord, ved Mimerbukta, dukket devonformasjonene frem igjen.

I den staselige, tusen meter høye og veldige kjeglen til Pyramidefjellet kunne vi hilse på et stadig sjeldnere fenomen på Spitsbergen: et svensk område. Her i Billefjorden finnes det fortsatt et svensk kullfelt innmutet av dosent Stensiö, men som er truet av skotske røverplaner, og dette var nå målet for vår ferd. Svenskene anses tydeligvis for å være et medgjørlig folk som ikke evner å vise respektinngytende makt utad, for i fjor hadde skotter slått seg ned i den svenske brakken, arbeidet med de svenske feltsmiene og verktøyene i de kullgangene svenskene åpnet i 1918. Denne frektheten ble riktignok litt for mye, og de fikk seg en overhaling som midlertidig drev dem bort, men kun svensk makt er nok altfor lite til å endelig forhindre at det planlagte røveriet blir fullført. Og det hjelper nok ikke at kullfeltene voktes av ingen ringere enn Keiser Wilhelm selv, hvis hode naturen har modellert i gigantiske dimensjoner, med slående likhet, i den vestre toppen på Hulthfjellet.

Den 28. august, rundt halv tre om morgenen, ankret vi opp utenfor den nevnte brakken i Ebbadalen, midt mellom Hulthfjellet og De Geers fjellet. Anneksjonsstavene og taket på huset ble reparert, og det ble gjort noen ekskursjoner, bl.a. til en veldig, ca. 40 meter høy grotte bebodd av isdannelser og snøstormer i kalksteinen på De Geers fjell.

Den 29. ved lunsjtider fortsatte vi ferden i vakkert vær med Sassendalen som mål. Den ene motoren kranglet og kom ikke i gang før i nærheten av Gåsøyene, der den snart ble høyst nødvendig. Over alle fjellene rundt indre Sassenfjorden samlet "føn-skyene" seg i en stadig tettere, mørknende skare, og vinden suste allerede ned gjennom fjellpassene og presset seg ganske voldsomt ut fjorden, og rev opp en anselig sjø. «Heemskerck» skred imidlertid fremover med alle sine 40 hestekrefter, og ved 4-tiden på ettermiddagen lot vi ankeret gå i en bukt nedenfor Marmierfjellet. Men her kunne vi ikke utrette noe, for vi kom oss ikke i land med robåten som lå hjelpeløs i bølgene, så vi måtte i stedet tenke på å komme oss tilbake til Kapp Boheman. Først kveldsmat og så bar det av sted, nå kun med styrbords motor, da babords motor var absolutt ubrukbar i påvente av at stormen skulle bedarre slik at den kunne rengjøres.

Nå var det full storm, og vi kjørte for full fart ut mot Isfjorden, der bølgene brøt enda hvitere enn i bukten. Fjellverdenen rundt oss så stadig mer fantastisk og truende ut i den tiltagende skumringen. Bak oss i øst lå nesten svarte tordenskyer, i nord en hvinende snøstorm som svepte over Bünsow- og Dicksonland, i vest brant himmelen stadig mørkere rød, og i sør lyste fjelltoppene i alpeglød.

Sjøgangen på Isfjorden var ingen lek, hvor staselig den enn var å se på. Vi var bare kommet et par kilometer fra Kapp Diabas, da vi måtte ta bort den halvt fylte robåten vi hadde på slep. Å redde den var umulig, især da jeg kun kunne se sikkert på vår eneste fungerende motor, som hadde kranglet før under reisen.

For å ikke være aldeles blottstilt, i det tilfelle motoren virkelig skulle streike, rigget vi et stormseil opp, hvilket skjøt på ganske bra. Alt gikk lykkelig til vi kom omtrent en halv mil fra Kap Boheman, da rekkestøtten plutselig brast og vi lastet siden med bølgene. Til all lykke var maskinen så tung og

så innmontert, at båten ei kunne kastes om og kantro, men vi hadde ikke mer enn knapt ett par kilometer til kjeden av undervannsklipper utenfor kysten, og mot disse klipper drev vi med god fart. For styrehjulet i akter fantes ikke noen dugelig håndspak, ett par spett måtte finnes blant de stuede og surrede greiene ombord, og stormseilet måtte skjæres ned for å ikke ytterligere presse roret ved senere manøvrering. Motoren våget vi ikke å stoppe, da vi fryktet at vi ikke fikk den i gang igjen og derfor utførte «Heemskerck» en vill og underlig dans, under hvilken det gjaldt å nøye passe seg,

så at man ei falt over bord, da man var hjelpeløst fortapt. Med en spett og en tålstang bøyde man nå styrhjulet. Alt under sjømannens klatschar og vi begynte å få «Heemskerck» til å adlyde roret igjen, akkurat som vi var aldeles midt i den første klippgrunnen. Dette klarte vi dog, og nå skulle kun de roligere kilometerne gjenstå til stranden, da maskinisten van der Perk kom oppfarende fra maskinrommet, blek som læret under sotet.

Hva hadde hendt! Jo, nå gikk motoren varm i et lager og kunne stoppe når som helst, og da, ja, da var det slutten på denne reisen! Det var ingenting som kunne hjelpe saken, vi måtte mot land og lot det nattevise bas og gå, så lenge strømmen behaget, og vi håpet å komme oss nær nok til at vi ved geværets hjelp kunne vekke folk i land, så de kunne få ut en båt og redde oss, om det skulle bli nødvendig.

Motoren gikk, men den låt ikke bra, og så snart vi mente det var verdt å prøve å overdøve stormen og bølgebruset, begynte vi å sende geværssignaler mot land, noe som imidlertid ikke engang vekket nattvakten fra hans gode søvn. Så lenge motoren hakket og gikk, gjorde det jo ingenting, men da vi kom nærmere og ingen våknet, ble vi sinte og siktet skuddene så skrått som mulig over taket på den tyske brakken. Da ble det liv der, og hadde det ikke blitt det, så skulle neste salves blyspissede kuler fått eksplodere og smatre rundt i selve taket. Men merkelig nok holdt motoren seg gående helt fram til brygga, der den helt brått hostet til og stanset – det viste seg senere at babbittmetallet hadde smeltet ned i ganske betydelig grad.

Etter at min lille feltflaske, som hadde vært urørt under hele ferden, hadde hjulpet mot noen ubehagelige besvimelser og en av oss var blitt båret opp til stasjonen, satt vi snart fornøyde, tørre og varme i behagelige stoler, fikk varm mat, varm vin og deretter en søvn som senere på dagen den 30. august først ble avbrutt av middagen. Da vi kom ut, så vi at det hadde falt mye snø, mest naturligvis i nord, der fjellene skimret kjølig som store snøskavler. Stormen, som fremdeles holdt fram med uforminsket voldsomhet, hadde i løpet av natten stelt i stand en hel del spetakkel, men det vi syntes var verst, var at sledehundene samme natt hadde brutt seg inn i en gruveåpning som ble brukt som kjeller, og der stjålet størstedelen av reinsdyrkjøttlageret. Vi fikk trøste oss med at vi snart ville være tilbake ved Gladdalens kjøttgryter, og at vi en liten tid senere skulle få sitte på Tromsø Grand hotell, der vi i den grad skulle stille vår arktiske sult etter sørlige lekkerheter.

XII

Hjemferden

Uppsala i sept. 1921

Allerede i begynnelsen av september var den korte arktiske sommeren slutt, og med nysnøen forsvant også mulighetene for fortsatt geologisk arbeid. Det begynte å se forlatt og bistert ut på Spitsbergen, med alle høyder i hvitt og skråningene i snøpudder. Nå var alt stille og tyst, etter at fuglefjellene var forlatt til og med av de siste, sent utfløyne stormfuglungene. De vidstrakte ødemarkene så ut som om alt levende var dømt til nådeløs undergang i fjellverdenens utslettende, kalde vinterfavn, og jaktmarkene våre innbød ikke lenger til livlig jakt etter at villgjessene allerede hadde oppsøkt varmere strøk på jorden. En rastløs lengsel begynte også å gripe oss. Vi lengtet etter den varme, koselige rødfargen på hyttene, og etter skog og inngjerdede marker, etter en vakker og glad "indian summer" med enda et glimt av varm sol lysende over trærnes prangende høstfarger.

Som alltid hadde også denne Spitsbergen-sommeren vært vidunderlig i all sin storslåtthet, og vi hadde med gode resultater utført det viktigste av arbeidet vårt, slik at vi rolig kunne vende tilbake. Hvor sterk hjemlengselen enn var, var det likevel med ganske stort vemod at vi to svensker denne gangen skulle reise fra dette herlige polarlandet, der svensk vitenskapelig forskning har feiret så mange triumfer.

På Spitsbergen konkurrerer pionerer fra flere ulike land, blant annet fra et par av verdens største kolonimakter – England og Holland – om landets naturressurser og utnyttelsen av disse. Også Sverige er med i konkurransen, og har anledning til å prøve sine evner på å løse de samme vanskelige økonomiske problemene. Disse utfordringene er skapt av Spitsbergens

beliggenhet, lokale forhold samt arbeider- og valutaspørsmål, og sysselsetter samtlige selskaper av ulik nasjonalitet som er virksomme der oppe. Det var svensker som, gjennom A. E. Nordenskiöld, først begynte å tenke på utnyttelsen av Spitsbergen. Med den store kjennskapen til Spitsbergens geologi og naturbeskaffenhet som særlig svenske vitenskapsmenn besatt, kunne man forvente at Sverige i skrivende stund ville sitte på store og verdifulle områder på Spitsbergen. Slik er det imidlertid, sørgelig nok, egentlig slett ikke. Bortsett fra aksjeselskapet «Svenska kolfält på Spetsbergen», som nå støttes av den svenske stat og virkelig råder over store naturressurser, finnes det bare to mindre svenske annekteringer, som av økonomiske årsaker ganske snart må bli utenlandsk eiendom.

Anneksjonstavle på det svenske kullfeltet

Med sin store tekniske dyktighet burde svenskene ha stilt sterkere på Spitsbergen enn utenlandske selskaper, men i stedet har svenskene arbeidet – og arbeider fremdeles – trolig dyrere enn noe annet kullselvskap der oppe. Dette gjør at lønnsom kulldrift for svenskene knapt lar seg tenke under de nåværende kullkonjunktorene. Dette er i det minste en tydelig og klar oppfatning blant en hel del utenforstående, men som likevel er virkelig innvidde og erfarne personer i disse spørsmålene, og blant dem finner vi flere ledere for andre selskaper på Spitsbergen.

Men vi skulle hjem! Det tok noen dager før motorbåten vår ble satt i en slik stand at den kunne frakte oss til Gladdalen. Turen dit var svært munter, og fra båten ble det sagt farvel til nysgjerrige ringseler og storkobber, som i motsetning til de ganske fåtallige fuglene syntes musikken var vakker og yndig, og som minnet dem om deres egen bryllupssang på ismarkene.

Siden gjaldt det bare å skaffe et fartøy til hjemreisen. I den vanlige iveren etter å komme hjem igjen, besluttet vi å ikke vente på en kulldamper, men heller ta den første skuta som hadde plass til oss. Allerede 5. september fikk vi skyss med Tromsø-skuta «Mack» på vel 150 tonn, et sterkt, men gammelt fangstfartøy utstyrt med dårlig redningsutstyr, som nå skulle ta en kullast til Hammerfest.

Sent på natten gikk vi om bord, etter at vi først hadde tatt farvel med vennene våre i Gladdalen, samt med bestyrer Hilton og assistent Fauske med flere fra det usedvanlig hyggelige og dyktige personalet ved radiostasjonen i Green Harbour. Vi rullet ut soveposene våre i køyene og på briskene i kahytten, og passet på å sove en stund før sjøen skulle begynne sitt opprørende arbeid.

Sjøgangen lot vente på seg, for da vi kom opp på dekk dagen etter, fant vi «Mack» slingrende fremover langs kysten i glissen, snøtung drivis, som ut mot havet så ut til å ligge i ganske brede, tettere felt. Logg og kompass hadde nå ingen oppgave å fylle; det gjaldt bare å finne en vei der det så best ut, og så godt det lot seg gjøre unngå alvorlige kollisjoner. Små sammenstøt forekom stadig vek, men det ble bare ett ordentlig smell da en tilsynelatende

uvanlig isblokk rev et fotlangt hull gjennom isbukhuden og i treverket på innsiden. Det var en herlig dag, og vi hadde det utmerket, spesielt ettersom vi var rikelig forsynt med egen proviant og i tillegg var fullstendig i stand til å nyte den.

Den som venter på noe godt, venter aldri forgjeves. Endelig, natt til den 7., kunne ouverturen til lovsangen over den økende sjøgangen høres ganske tydelig i kahytten vår. På kvelden hadde nemlig drivisen blinket farvel til oss med et usedvanlig vakkert isblink, hvis make ingen av oss hadde sett før, og nå hadde havoverflaten full bevegelsesfrihet. Nå trengte vi ikke lenger la de tilfeldige råkene i drivisen bestemme kursen, men vi kunne bruke både logg og kompass. Dette hadde vært utmerket, hvis bare noen hadde visst sånn omtrent hvor på havet vi befant oss da vi skulle begynne å bruke disse instrumentene. Dessuten sa kapteinen at kompasset viste minst to streker feil – i hvilken retning visste verken kapteinen eller styrmannen – så det ble satt en omtrentlig kurs.

Den 7. behandlet det svale ishavet oss alle på et ganske hjerteløst vis, og det klang fryktelig i manges ører da det ble besluttet at vi i løpet av natten skulle ligge og drive for den harde sørvestvinden, med bakk i et seil, for neste dag å forsøke å finne Bjørnøya.

Om morgenen den 8. trodde man at vi var langt øst for Bjørnøya, noe som skulle fastslås ved hjelp av et dypvannslodd. Under loddingen krøp imidlertid Bjørnøya til allmenn glede frem fra tåken, og viste oss at vi i stedet var noen kilometer vest for den.

Den 8. var en tøff dag, natten var enda verre, og den 9. hadde vi full storm. Dekket ble skylt av knehøyt vann, og fremme i ruffen var det utrivelig. En sjø hadde knust det tykke skylight-glasset, gjennomvåt dem som lå i ruffen, og fylt køyene deres med vann. Når mennene kom fykende opp på dekk, ble de slått over ende av en ny sjø og skylt helt ned mot taugkveilene akterut. Kokken, som til tider sto i vann til over knærne inne i byssa og laget mat, forsøkte å komme til oss med smørbrød og havresuppe i en stor skål. Noen av oss klarte nemlig å spise lettfordøyelig mat. Suppeskålen og suppen kom imidlertid første gang rullende over gulvet, før kokken kom farende inn i kahytten på alle fire. Suppen ble tørket opp slik at de småtingene som stadig fór rundt – sko, koffert osv. – ikke skulle bli altfor tilgriset. Den neste store porselensskålen led samme skjebne som den første, og først da den nye suppen ble hatt i en mer passende bøtte, kunne den serveres i dype krus.

Etter denne dagen fulgte dessverre også en natt. På grunn av stormen kunne vi ikke lenger holde maskinen i gang, siden skuta skar for dypt ned i bølgene. I stedet måtte vi drive igjen med bakk i et lite toppseil. Da ble det klaget i kahytten over de nordnorske fjellene, som ennå ikke hadde behaget å vise seg. Den natten fikk vi imidlertid gleden av å se Den flygende hollender lys levende. Det var dr. van Oordt som skulle forsøke å komme opp på dekk for å prente inn i minnet hvordan et fartøy, drivende i storm på ishavet, så ut i nattemørket blant de veldige, hvite brenningene. Så fort han var kommet ut av soveposen i køya, ble han slengt opp på kahyttbordet med venstre skulder mot bordet og beina i taket, for et øyeblikk senere å bli kastet opp i overkøya mi på motsatt vegg av kahytten. Hadde han fart til den andre siden, ville han ha endt opp som en prydelse på kaminens taggete støpejernskrans. Men opp på dekket kom han ikke.

Følgende dag kunne vi fortsette, og på kvelden den 10. september kom vi til Hammerfest, der vi delvis vendte tilbake til sivilisasjonen. Herlig var det tidlig neste morgen, om bord på en elegant hurtigrutebåt, å få styre ut av Hammerfests fine havn – der ravnene fløy lekende mellom de norske og russiske skutene – og å fortsette til Tromsø, der Hansens Grand Hotell sto frem som en etterlengtet oase for vårt indre blikk.

Etter noen dagers opphold i Tromsø bar det videre til Narvik, langs skipsleia og gjennom den norske skjærgården som sto i de flotteste høstfarger. I Narvik tok vi det sørgående toget som snart førte oss tilbake til utgangspunktet for denne reisen, Uppsala. Her kunne domkirketårnene, omvirvlet av store svermer med kaier, ses over sletten en god stund før vi var fremme ved stasjonen.